

ЛУҚМОН БЎРИХОН

СИРЛИ МУАЛЛИМ

*Муаллим ҳақида сўзим ушбудир:
Муаллим камолот ичра кўзгудир.*

Абдулла Орипов

Нажот Ғайбулла деганлари ҳақидаги миш-миш бизнинг таҳририятга ҳам етиб келди.

— Эртагаёқ сафарга чиқасиз, — деди бош муҳаррир мени ҳузурига чорлаб. — Бориб билинг-чи, нима гап? Қаламга илашгулик холи бўлса шартга бирор нарса қоралаб келинг. У ёқларни сиз яхши биласиз.

Ҳа, ҳа, каминага у тарафлар тузуккина таниш. Ропароса икки йил аввал овлоқ чўл қўйнидаги ўша харобгина 41-посёлкада бўлганман. Бу ҳарбийликда ҳалок бўлган қаҳрамон аскар — Умрзоқов Ўроқ туғилиб-ўсган маскан-да; маҳаллий мактаб шу жасур ўғлон номи билан аталади. Ҳатто, қаҳрамонга ёдгорлик-бюст ўрнатишган экан.

Хуллас, кадрдон дўстим, шоир ва ёзувчи, журналист (ва ҳоказо). Шунқор Хобилнинг қутқусига учиб Умрзоқов Ўроқ ҳақида очерк битиш илинжида ўша овлоқ посёлкага бориб келганман.

Ўшанда баҳорнинг илиқ кунлари эди. Ўнгу сўлда экин-тикинга ҳозирланган жигартус пайкаллар ястаниб ётибди. Ўйдим-чуқур йўл бўйлаб тизилиб кетган довдарахтлар қийғос япроқлай бошлаган. Осмон ҳозиргина бўшатишган шишадай топ-тоза, кўм-кўк.

Посёлканинг сертупрок, қинғир-қийшиқ кўчаларида одам сийрак. У ер-бу ерда ўзини чувокда топлаб ўтирган қари-қартанглар, қий-чув билан ўйнашаётган болақайлар кўзга ташланади. Ҳойнаҳой, ҳамма кўклам ташвишлари билан андармон, дала-даштга сочилиб кетган.

Ҳамроҳим, туман ҳокимиятининг масъул ходими машинасини ярми панжара, ярми бетон девор билан ўралган мактаб ҳовлисига тақаб тўхтатди.

— Етиб келдик, — деди у енгил тин олиб. — Ана, мактаб директорининг ўзлари, Қалқонов муаллим.

Рост, мактаб ҳовлисида ёши олтмишларни қоралаган киши паришон турар эди. У машинани кўрди-ю дарҳол ҳушёр тортиб биз томон илдам юрди. Ялпоқ юзлари хавотиру ҳадикдан баттар ялпайган, митти, қийиқ кўзлари пир-пир учади, қуюқ оқ оралаган сочлари тўзгин, эғнидаги кулранг костюми, дудама ханжардай галстуги шал-вирабгина турибди.

— Ассалому алайкум, оғажонлар. — Қалқонов муаллим биз билан бирма-бир кўшқўллаб кўришди. — Чарчамайгина етиб келдиларингизми?

— Домилла, танишинг, — дея масъул ходим мен томон ишора қилди. — ...пойтахтдан келган журналист. Шунқор Хобилнинг ошнаси. Ўроқ бечора ҳақида асар ёзмокчи.

— Яхши, яхши, — дея бош ирғади Қалқонов муаллим. — Қани, ичкарига кирамиз.

Мактаб ҳовлиси кенг ва озода эди. Ҳайхотдек майдонда кўр тўкиб турган ўқув биноси анчайин таъмирталаб бўлса-да, файзли ва шинамгина кўринади. Иморот пенгтоқида иссиғу совуқдан ранги уникқан байроқ мармур хилшираб турибди. Ҳовлидаги дарахт шох-бутоқларида чумчуқлар чуғурлашади.

— Дарслар қизгинми дейман-а, — деди масъул ходим у ён-бу ён аланглаб. — Ҳаммаёқ жим-жит. Зор учмайди.

Қалқонов муаллим бош ирғади:

— Ҳа, ҳозиргина учинчи дарс бошланди, — сўнг мен томон юзланиб эҳтиром билан мавзуга кўчди. — Умрзоқов Ўроқ ўзимиздан, буғалтер бованинг ўғли. Аскарликда Ватан учун ҳалок бўлган. Сўнг... биз идорама-идора елиб-югуриб номини мактабимизга қўйдик.

— Домилла, — деди масъул ходим вазиятга жиддий ва расмий тус беришга уриниб. — Анъанамизни тарк этмаймиз. Ишни қахрамоннинг ёдгорлигини зиёрат қилишдан бошлайлик, ҳайкал ёнида беш-олти минут сукут сақлайлик.

Мактаб директори туйқус такка тўхтади. Ранг-қути ўчганча бир менга бир хамроҳимга жонсарак тикилди.

— Ҳа, тинчликми? — деб сўради масъул ходим таажубланиб.

— Йў-ў, ўзим...

Қалқонов муаллим гудранганича ўқув биноси рўпарасидаги майдонча томон бошлади.

Дарҳақиқат, улкан қайрағоч ёнига қизғиш гиштан баландгина устун қурилган экан. Бироқ... пойтахтда Шунқор Хобил, йўл-йўлакай масъул ходим фахр билан тилга олган ёдгорлик — бюстдан ном-нишон йўқ.

— Ҳайкалча қани? — сўрадим ҳайрону лол.

Хижолатдан ияк қашлаб турган Қалқонов муаллим дудукланди.

— Бор эди... ўрнатганмиз... Бир ҳафтача илгари ўғирлаб кетишибди.

— Ўғирлаб?! — беихтиёр чинқириб юборди масъул ходим. — Ким?! Кимга керак экан шу... бюст-калла?

— Билмадим... мисми, алюминми, ишқилиб, шундай қимматбаҳо нарсадан ясалган экан ўша бюст. Ўғирлар кўпориб кетишибди.

Масъул ходим баттар тутоқди:

— Дарров органга хабар бермадиларингми? А?!

— Бердик, участкавойга айтгандик...

— Хўш-ш...

— Кулди. Қўйинглар-е, уят бўлади, деди. Бир ясама калла учун тўрт-беш тирик каллани кундага қўйишни истамас эмиш.

— Участкани назорат қилиш ўрнига каллаларнинг гамини еб юрган қанақа мелиса ўзи?

— Ҳалим Норбўта ўғли.

— Ия, ўшамми?! Отаси зўр мелиса эди-ку, суяк сурмабди-да, ярамас.

Қалқонов муаллим туйқус участка назоратчисини солиб қўйганидан баттар каловланган эди. Масъул ходим эса асабий тарзда бош чайқаб, қўл силтаб тағин хийла вақт жаврағач, мен томон хижолатли юзланди.

— Узр. Қутилмаган муаммо...

— Ҳечқиси йўқ, — дедим уларни юпатган бўлиб. — Бўп туради. Янги бюст заказ қиласизлар.

Хуллас, аллақандай қароқчиларнинг фитнасига учмай ўша сафардан ватанпарварлик, фидойилик тараннум этилган тупша-тузук очерк ёзиб қайтдим. Бош муҳарриримиз хўб мақтади.

Мана, нон-насиба чорлаб яна ўша ёқларга чоғланиб турибман.

— Чўлма-чўл санғиб юрманг, — дея бот-бот тайинлади бош муҳарриримиз. — Хойнаҳой, Нажот Гайбулла

деганларига жинойт иши очилган. Тўппа-тўғри бориб аввал терговчига учрашинг, кейин вазиятга қарайсиз...

* * *

Идорама-идора кириб-чикиб, сўраб-суриштириб, охири керакли терговчига дуч бўлдим.

— Ҳа, — деди у олдимга устига «Дело» деб ёзилган папкани суриб. — Ўша нуханинг иши менда. Икки-уч марта посёлкага бориб келдим. Мактаб жамоаси билан учрашдим. Баъзи бирлари тушунтириш хати ёзиб берган, марҳамат, истасангиз танишиб чиқинг.

— Раҳмат.

Терговчи шоша-пиша қўл соатига кўз ташлаб олди.

— Зарил ишим бор эди-да, бир ерга бориб келсам майлими? Дарров қайтаман.

— Ҳўп, бемалол.

— Сиз ишни бемалол ўқиб чиқаверинг, — деди терговчи эшик томон юраркан. — Сиздан яширадиган сиримиз йўқ.

Мен қалингина папкани очиб шошилмай ўқишга тушдим.

* * *

(Мактаб директори Қ. Қалқоновнинг тушунтириш хати)

Суюгим мактабда қотди. Йигирма ёшимдан бери муаллимлик қиламан. Болаларнинг қий-чувини эшитиб турмасам бошим оғрийдиган бўлиб қолган. Бир пайтлар жомадон кўтариб ўқишга отланган чоғим учувчиликни орзу қилганман. (Орзу-истаклар қанотида хўб учиб-қўниб юрган пайтларимиз экан-да!) Йўқ, тақдир тақозосига кўра рус тили мутахассиси бўлдик. Ишладик. Мана, ишляяпмиз. Ўқитувчиликнинг этагидан тутганимиз учун ҳеч ким бизни ёмонотлиғ қилган эмас. Давраларнинг тўрини беришмаса-да, ҳар нечук пойгакка тушириб ташлашмайди. Ҳозирги ёшларга қараб ҳайрон бўламан, муаллимликдан ор қилишадими-ей... Айниқса, ўғил болалар.

Қай бир кун олтинчи синфда ўқийдиган уч-тўрт боланинг гурунги тасодифан қулоғимга чалиниб қолди.

«Келажакда прокурор бўламан, — дерди улардан бири виқор билан, — ҳамма мендан қўрқади, ҳурмат қилади. Бойликка кўмилиб яшайман».

«Прокурор кўп ойлик оладими?» — деб сўради тагин бир соддароғи.

Дўсти аввал мириқиб кулди, сўнг ишонч билан деди:

«Йў-ўқ, гап ойликдамас. Жиноятчилар қамалиб кетмаслиги учун чўнтагинга жарақлатиб солиб қўяди».

«Мен мафия бўламан!» — дея тантанали хайқирди болалардан бири.

Халиги соддароғи яна сўради:

«Мафия?! Нима у?»

Тантанали овоз эгаси, хойнахой мафия нималигини тузукроқ англамаса керак, бир оз тараддуланиб аранг тилга кирди:

«Мафияни киноларда кўрмаганмисан? Улардан керак бўлса прокурорлар ҳам кўркишади».

«Мен кўркмайман!» — қонун ҳимоячиси бўлиш орзусидаги ўқувчи дик этиб ўрнидан турди. — Мен ҳамма мафияни зириллатаман!»

«Мафия» у томон хезланди.

«Ўчир овозингни қўлингдан ҳеч нарса келмайди».

Улар бир-бирининг ёқаларига чанг солишди. Шу орада томоқ кириб панадан чиқдим. Болақайлар олишувни бас қилиб, жой-жойига ўтиришди. Ўзларича узун-қиска салом беришган ҳам бўлишди.

Мен уларни бир зум кузатиб турдим. Ич-ичимдан алланечук изтироб, ғусса қўзғалди.

Болалар ҳануз ҳансирашган кўйи бир-бирига ўқрайишар эди. Мафия орзусидаги бола — участка назоратчисининг ўғли Зокир. Ўқишлари аъло, хулқи ҳам бинойигина. Шахсан мен унинг келажагига катта умид болаганман. Шу сабаб болалар тўпидан уни имлаб чақирдим. Довдирабгина ёнимга келди.

«Зокирбой, — дедим қўлидан тутиб, — нима у мафия-пафия? Унақа бемаъни гапларни қўйинг, болам. Сиз аълочи ўқувчисиз-ку, келажакда олимми, билимдон ўқитувчими бўласиз, деган умиддамиз».

Орқада шумшайиб-шумшайиб турган болалар пиқ-пиқ кула бошлашди.

Зокир қўлимдан юлкиниб чиқди.

«Барибир мафия бўламан!»

Шу воқеадан сўнг бирор ҳафта ўтар-ўтмас Зокирининг онаси Моҳигул, хув, Сафармурод чавандознинг қизи мактабга бостириб келди:

«Ўв, ўртоқ Қалқониш, нега менинг боламга муаллим бўласан дедингиз? Ўғлим бечора неча кундан бери қақшаб йиғлаб юрибди».

Мен хангу манг қотиб қолган эдим. Тилим аранг калимага айланди.

«Нега йиғлайди?! Нима, ёмон тилак билдирибманми?»

«Жўралари устидан кулиб юришибди экан. Нега ундай дедингиз? Болам кимдан кам, нега у муаллим бўлар экан?!»

Мен жўяли бир жавоб топгунимча Моҳигул қарғана-қарғана хонамдан чиқиб кетди.

Юрак-бағрим зирқираганча хийла вақт ўтириб қолдим. Хаёлларим алғов-далғов бўлиб кетди.

Ё, худо, ўқитувчи бўласан дейиш ҳақоратми?! Нега шундай табаррук касбдан ор қилишади? Муаллим қачон уларнинг арпасини хом ўрди, қачон бировнинг оштобоғига қўл чўзди? Ё, ўқитувчи отнинг калласидай маош олиб, булар қуруқ қолишдими? Ўқитувчи данғиллама уйлар қуриб, гижинглаган машинада юрибдими? Ахир, ҳамма-ҳаммаси эл қатори-ку, йўғини яшириб, борини ошириб кун кўряпти-ку?! Ё, худо, ё, Фуломхон пирим, бу қандай нафрат, бу қандай кўргилик?

Ўша куни кечгача идорада бикиниб, шундай оғир ўйларга ем бўлиб ўтирдим. Умуман, мен мактабдан кеч қайтаман. Иложи бўлса, шу ерда ётиб қолсам, хувуллаган уйимга бормасам, дейман. Сўққабошнинг ҳаёти шу экан-да. Қизларим уй-жойли бўлиб кетишган. Кичик кизим қўшни. Шу бечора рўзгоримга қараб туради. Ну... барибир раҳматли хотинимнинг ўрнини ҳеч ким, ҳеч нарса босолмас экан.

Йўқ, мен нолимайман, мен йиғламайман. Аллақандай синтетикал кайфият бизга ёт. Мингта моҳигуллар айюҳаннос солиб, шанғиллаб келишса-да, касбимга бўлган меҳримни сўндиролмайди. Ха, мен ўқитувчиман, муаллимман, бу касбим билан фахрланаман! Қолаверса, неча бир моҳигуллар ҳақорат деб биладиган, неча бир тўралар менсимай қарайдиган хизматда бўлишнинг ўзи жасорат-ку?!

Лекин қувончли кунларимиз ҳам кўп. Ўқитувчи ўз меҳнатининг мевасини кўрганда ўн ёшга яшаради, балқийди. «Меҳнатнинг меваси» деганда, ҳойнаҳой, уч-тўрт ойда аранг қўлга етиб келадиган маошни ўйласангиз,

адашасиз. Муаллим меҳнатининг меваси бу — тиришқок, омадли ўқувчилар! Ўз ўқувчисининг камолини, обрў-эътиборини кўрган қайси муаллим лоқайд қўл силтаб қўя қолади? Ҳеч қандай. Мен шундай азамат кадрлар бизнинг мактабдан ҳам етишиб чиққанини мамнуният билан қайд этишим мумкин. Масалан, Қоржов полвон. Ҳозир у Қоржов Чоршанбиевич бўлиб кетган. Пойтахтда яшайди. Баъзи бировлар полвон шахарлик хотинининг орқасидан кўтарилиб кетди, деган сассиқ гап тарқатиб юришибди. Лекин бу ғирт ёлғон. Қоржовжон ўзи омадли йигит, Хизр кўрганлардан. Яна бир фахрли шогирдимиз — Дўланов Самад. У ҳам зўр бир илмий-текшириш институтида ишлайди ҳозир. Қолаверса, Ватан учун ҳалок бўлган Умрзоқов Ўроқ ҳам бизнинг мактабда таълим олган. У ҳақда Улаш агроном-шоир дoston битишга чоғланиб, баъзи бир сабабларга кўра режалари барбод бўлган эди. Улашбойни танисангиз керак-а? Кўзингиз тушгандир: хумқалла, тиканак соч, япаски бурун, қоп-қора киши. Хув, аробий биродарларни эслатиб юборади. У киши совхозимизнинг кичик агрономи, лекин катта шоири. Мен ҳазиллашиб «чўллик Пушкин» деб атайман. Ҳозирги кунда бу ижодкор Қоржов Чоршанбиевич ҳаётидан бир эпик асар ёзиш тараддудида. Хуллас, ҳаёт-фаолияти минг бир дoston бўладиган шогирдларимиз талайгина. Яна бир такрорлайман, улар билан фахрланамиз, кўринганга мақтанамиз.

Хурматли терговчи, энди сизни кизиктирган масалага ўтсак. Бу ёғи бир тушга ўхшайди.

Рошпа-роса тўрт ойча аввал эди. Уч ойлик пахта ҳашаридан қайтиб эндигина ўқишни бошлаган кунлар. Дарсга кўнғироқ чалиниб, мактабнинг ичу ташида шовқин-сурон андак босилган бир пайт.

Мен хонамнинг эшигини ланг очиб, ўз ёзув столимда ишлаб ўтирибман. Пастки синфлар учун грамматикадан кўргазма тайёрлаётган эдим. Синфхоналарда дарс ўтаётган муаллимларнинг паст-баланд товушлари эшитилиб турибди. Қай бир синфда мусиқа сабоғи бўлса керак, рубобнинг тинғиллаган саси қулоққа чалинади. Мен кўргазма билан банд бўлсам-да, мактабнинг йўлагини ҳушёр кузатиб турибман. Эшикни ҳам шунинг учун атай ланг очиб қўйган эдим. Тўғриси, дарс пайти беҳуда санғиб юрган ўқувчи-ю ўқитувчини жиним суймайди. Шу-нақаларга кўзим тушса, дарров тўхтатиб сўраб-суришти-

раман, жўяли баҳонаси бўлмаса озгина койиб, озгина эркалаб дарсга киргизиб юбораман.

Бир пайт бўсағамга бир шарпа кўндаланг бўлди. Шартта бош кўтариб қарадим. Қарадиму беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим.

«Тафтишчи-ёв?! — лип этиб ўтди хаёлимдан. Бундай ўй калламга беҳуда урилмади. Ахир, бўсағада баланд бўйли, келишган, яп-янги, қимматбаҳо костюм-шим, оппоқ кўйлак кийган йигит турар эди. Юз-кўзларидан алланечук нур ёғилади.

— Ассалому алайкум, домла, — деди у қироат билан. — Киришга мумкинми?

— Келинг, келинг...

Кўзларимни нотаниш йигитдан узолмай қолдим. Ҳалиги... Ҳолливудми-ей, Голливудми-ей, деган жойларнинг киноартистларига ўхшайди. Кўзлари чакнаб турибди, лабларида нимтабассум. Ёши нари борса ўттизларда. Мени хаёл қурғур ҳар ёқларга олиб қочади.

Ишқилиб, тинчлик бўлсин-да! Ким экан бу? Чет элликми дейман? Бизнинг овлоқ посёлкамизда нима қилиб юрибди? Ё ижарага жой излаб юрган тадбиркормикан? Бирор кичик корхона очмоқчидир? Ана, туман марказидаги қайсидир мактаб шундай ишбилармонларга ўқув корпусининг бир бўлагини ижарага топшириб мазза қилиб юришибди-ку! Раҳбарият ҳам ўшаларни мақтайди. Худо бизга ҳам «ол, кулим» деб юбордимикан?!

Йигит мен ишора қилган стулга ўтириб, қўлини кўксига қўйди.

— Узр, домла, безовта қилдим. Сиз директор бўлсангиз кераг-а?

Мен ҳаяжон билан бош ирғаб, ўзимни таништирдим.

— Мен Нажот Ғайбулламан, — дея гап бошлади йигит. — Туман марказидан келдим.

— Хуш келибсиз, хуш кўрдик.

— Мен... — Нажот Ғайбулла бир оз каловланиб ерга қаради. — Мен иш излаб келдим. Ўқитувчиман.

«Фу-у...» — шу лахзадаёқ ҳафсалам пир бўлди-қолди; эс-хушим дарров жойига қайтиб, ҳадик-ҳаяжонлар тарқади-кетди.

— Мутахассислик қанақа, ука? — сўрадим раҳбарларга хос совуққонлик билан.

— Жуғрофия.

— Маълумот олийми?

— Олий.

— Илгари қаерда ишлагансиз?

— Икки йил пойтахтда ишладим. Сўнг оилавий ша-роитга кўра ўзимизнинг туманга қайтиб келдим. Бир йилдан ошди, бекорчиман.

— Нима, марказда иш тополмадингизми?

— Сўраб-суриштирдим, — Нажот Файбулла бир зум саросималаниб қолди. — Икки-уч мактабга кириб чиқ-дим. Жуғрофия ўқитувчиси керак эмас экан. Маориф бўлимидагилар шу ёққа юборишди.

Биламан, маорифдагилар йигитни беҳуда бу ёққа юбо-ришмаган. Улар бизнинг бош оғриқдан анча-мунча ха-бардор. Кўпдан бери жуғрофия муаллимига ялчимай юр-ганимизни жуда яхши билишади. Илгари бу фандан Рай-хон муаллима сабоқ берарди. Ўрта-махсус маълумотли бу қизимизнинг сулувлиги-ю хулқ-атвори ҳам ўртагина. Совчиларни ўпоқ-сўпоқ, дея-дея охири қари қиз бўлиб ўтириб қолган. Ана шу муаллимамизни малака ошириш-га юбордигу ундан айрилдик-қолдик. Вилоят марказидан қайтмади. Биров билан суюшиб қолиб кетди. Ота-онаси ими-жимиди тўй қилиб берди. Шу-шу жуғрофия ўқитув-чисига зор-интизор эдик. Мана, ниҳоят кўнглимиздаги кадр ўз оёғи билан келди. Ишқилиб, Райхоннинг ҳам, бизнинг ҳам бахтимиз очилгани чин бўлсин-да, билим-дон йигитга ўхшайди.

Шундай ўйлар билан Нажот Файбуллага синчков кўз ташладим.

— Уйланганмисиз?

— Ҳа, — қимтинибгина жавоб берди йигит. — Яқин-да фарзандли бўлдик.

Жавобдан кейин енгил тортдим. Бироқ ич-ичимдан ғалати бир ишончсизлик вимирлаб турар эди. Бу ишонч-сизлик Нажот Файбулланинг пўрим уст-бошига, келиш-ган қадди-бастига, ирода ва виқор ёғилиб турган юз-кўзига тикилиб-тикилиб қараганим сайин кучаяр эди. Охири, чидаёлмай яна сўрадим.

— Чини билан муаллиммисиз, ука?

Нажот Файбулла костюмининг ён чўнтагидан хуж-жатларини чиқариб ёзув столим устига қўйди: паспорт, диплом, меҳнат дафтарчаси.

Хужжатларни бир-бир қўлга олиб, синчиклаб-син-чиклаб кўздан кечирдим. Ҳаммаси рисоладагидек. Фа-кат фамилияси бир оз ғалати туюлди: Файбулла. Фай-

буллаев бўлиши керак эди шекилли? Ё, бу ҳам ёзувчи-шоирларга ўхшаб «ов», «ев» қўшимчалардан воз кечди-микан.

— Биз мустақил миллатмиз, — деб қолди йигит даб-дурустан. Ҳойнаҳой, таажжубланганимни пайқаб. — Миллий мустақиллик энг аввал исм-шарифимизда бўлиши керак.

— Тўғри, — бош ирғадим мен ҳам.

Хуллас, Нажот Файбуллани ишга олмаслигим учун ҳеч бир асос қолмаган эди.

— Марказдан қатнаб ишламоқчимисиз?

— Ҳозирча. Кейинроқ кўраимиз, шу атрофдан бирор бир бошпана топилиб қолар.

— Агар ниятингиз холис бўлса, — дедим мен унинг ҳужжатларини қўлига тутқазиб. — Ишга оламиз. Лекин майнавозчилик билан бошни қотираётган бўлсангиз...

— Эс-хушим жойида, домилла, — деди Нажот Файбулла алланечук ҳаяжондан энтикиб. — Ишонинг менга.

— Ўқитувчиликка каттиқ қизиқасизми дейман?

Нажот Файбулла ирғиб ўрнидан туриб кетди.

— Муаллимлик жону дилим. Болалар орасида бўлишни жуда-жуда ёқтираман. Ишонинг, домла. Мана шу орзу мени бу ёққа бошлаб келди. Болаларсиз ҳаётимни тасаввур ҳам қилолмайман. Болалар менинг тақдирим. Улар билан юз соатлаб шуғуллансам ҳам чарчамайман. Ишонинг, домла.

Йигит ҳаяжон билан гапираркан, назаримда, унинг хушбичим юз-кўзидан чиндан-да нур ёғилаётгандек эди. Баландпарвоз гап-сўзлар ҳам унга алланечук ярашиб турарди.

Шундай қилиб, Нажот Файбуллани ишга олдик. Жуғрофия ўқитувчиси. Навбатдан ташқари педкенгаш чақириб, янги муаллимни мактаб жамоасига таништирдим. Нажот Файбуллани кўрган ўқитувчилар мендан баттар хайратланишди. Кўркам йигит эса қувончдан ял-ял тов-ланиб, гоҳ бош ирғаб, гоҳ қўл бериб ҳамма билан саломлашиб, сўрашиб чиқди.

Ҳа, зўр кадрли бўлди деган хаёлда эдим. Нажот Файбулла бир ҳафта ичидаёқ ўқувчиларнинг кўнглига кирди. Ўқитувчилар жамоаси унга ҳавасманд қарашарди. Янги муаллимни кўринганга мактаб юрардик. Оқибати бундай бўлишини қайдан билибман?! Атиги бир кунда ҳамма ишнинг пачаваси чиқди. Устига-устак, худди атай-

лагандай, хужжатлари яна ўз қўлига тушиб қолгани-чи? Бунда анави тарихчи муаллимимизнинг ҳам айби бор. Анқов, ховлиқма. Мана, энди... қўлимизда Нажот Гайбуланинг ҳеч бир хужжати йўқ. Афт-башарасини хоҳлаганингизча таърифлаб беришим мумкин холос. Тавба, ҳаммаси тушдагидай.

Хурматли терговчи, билиб турибсиз, бу ерда менинг ҳеч қандай айбим йўқ. Холисман. Ҳамма-ҳаммасини мактаб учун, ўқувчилар учун қилдим.

• • •

(Улаш агроном-шоирнинг тушунтириш хати)

Узр, «Портвейн» виносидан қоғозга икки томчигина томиб кетди. Мени танисангиз керак-а? Шу совхознинг атоқли шоириман. Ёзганларимнинг хатоси бўлса, кечиринг, резинка билан ўчиринг. А, қалай?

Хурматли терговчи, бир неча кундан бери мактабимизга қатнаб юрганингиздан хабарим бор. Ташрифингизнинг сабаблари ҳам каминага маълум. Шу нуқтаи назардан олиб қарасам, ҳақиқат қарор топишига ҳисса қўшишни ўз шарафли бурчим деб биламан. Ҳойнаҳой, каминанинг камтарин қораламаси бир гуруҳ муттаҳам муаллимларнинг тушунтириш хатлари орасига қандай тушиб қолганига қизиқаётган бўлсангиз керак. Э, сира сўраманг, бу ҳам бир ташвиш, юз грамм оқига чиқимдор бўлди. Эрталаб мактабга келдим Қалқонов муаллимга жиндек-жиндек қўйиб бериб, гапга овунтириб, ёзув столи устига тахлаб қўйилган тушунтириш хатлари орасига ўзимникени тикиштириб қўйдим. Эс-дарди ичкиликда бўлган директор сезмай қолди. Ишончим комилки, битикларим сизнинг муборак қўлингизга етиб борди.

Хурматли терговчи, сизга қўйидагиларни баён қилмоқчиман. Аввало, манави муттаҳам Қалқонов муаллимнинг дийдиёларига ишонманг. Фирт ичкиликбоз. Нечанеча йиллардан бери директорлик лавозимидан тушмай, мактабни еб ётибди. Бунга керагидан ортиқ далилларим бор. Ўзимни улфат кўрсатиб кўп сирларини билиб олганман. Қалқонов муаллим — хотинбоз. Тўғрироғи, анча илгари шундай эди. Унинг ишқий саргузаштларга ишқибозлигини исботлаш учун бундан беш-олти йил аввал бўлиб ўтган бир воқеани айтиб берай. Зеро, ҳақиқат

эскирмайди. (Хурматли терговчи, каминанинг қаламига мансуб ушбу ҳикматни ён дафтарчангизга кўчириб олишингизга қарши эмасман.)

Хуллас, воқеа бундай бўлганди ўшанда.

Домла икковимиз баъзи бир ташвишлар билан туман марказига отландик. Ўша кунлар марказдан қатнайди-ган автобус дом-дараксиз эди. Кутиш бефойда. Домла, давай, катта трассагача пиёда борамиз, у ердан бирор бир кўликка илашиб кетамиз, деб қолди. Жўнадик секин-секин, гурунглаши-иб. Катта йўлга етай-етай деганимизда олдимиздан бир аёл чиқиб қолса бўладими?! Ана аёлу мана аёл! Унинг таърифини фақат шоирларгина келтира олади: сап-сарик сочлари шалоладай қуйилган, кўм-кўк кўзлар, қалам қошлар ҳорғин-ҳорғин уюлган. Кўйлаги кўйлакмас, бир парча латта, кесиб ташланган тиззадан шартта, оппоқ билак, оппоқ болдирлар, юракларга қутқу солдилар...

Хуллас, аёл «привет» деди бизга жилмайиб. Қўлида катта бир сумка. Сўнг яна русчалаб бу ердан геологлар қўналғасига қандай бориш мумкин, деб сўради. Тушуниб турибман. Лекин тил курғур ҳеч айланмайди-да, армия хизматида ҳам бир баталён ўзбек эдик, рус тили кўп керак бўлмаган-да. Ана, энди хўп зарил-да! Қани энди булбулигўё бўлиб кетсанг! Шу пайт ёнгинамда рус тили ўқитувчиси қаққайиб тургани лоп этиб эсимга тушиб қолди. Ўртоқ Қалқоновнинг биқинига секин туртдим, «домилла, икки оғиз бир нима деворинг», деб шипшидим. «Нима, сенга бу ер синфхонами», деб тўнғиллаб берди домла, қарангки, унинг ҳам ранги оқариб кетган. Лекин без бўлиб жим туриш ҳам мумкин эмас. Анови сулув жилмайибгина жавоб кутяпти. Охири Қалқонов ҳам тиржайиб «привет» деди. Сўнг қўлларини гоҳ геологлар томон, гоҳ посёлка ёққа пахса қилиб, силкита-силкита, оғзидан тупук сачратиб, тегирмондай гулдираб ўзича русчалаб алламбалолар дея кетди. Ҳалиги жувон эса андак чўчиб, андак ажабланиб домланинг оғзига анграйиб турар эди. Бир пайт домла гапини тугатар-тугатмас, «теперь, по русски обесни, пожалуйста», деб қолса бўладими?! Қалқонов оғзини каппа-каппа очиб қолди. Бечора нажот излаб менга тикилди. Уялмасин деб гапни тўғриладим, «домла қўяверинг, ўзи гўзал бўлсаям, кулоғи кар экан», дедим. Ҳалиги аёл гапимни эшитиб турган экан, қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборса бўладими?! «Ве-ей,

биласизми ўзбекча, гапиринг ўзбекча», деб қолди-я бир маҳал! Қурғур, тилимизда булбулдай сайрар экан. Сўнг ҳаммаси маълум бўлди.

Маълумки, трасса ёқасидан қараганда геологлар посёлкамиз тубида жойлашгандай кўринади. Домлани анчамунча қийнаб қўйган анави аёл ҳам автобус деразасидан қараб кела-кела, посёлкамиз биқинидаги узун-узун темир қурилмаларни кўриб, етиб келдим, деб-ўйлаб, посёлка муқолишида автобусдан тушиб қолибди. Автобусда бирортасидан сўрамабди ҳам. Қараса, посёлка ҳам, геологлар кўналғаси ҳам жуда-жуда олис, адашдим, деб қўрқибди. Шу пайт посёлка йўлида биз кўриниб қолганмиз. Тўғриси, қурғур, шўх-шаддодгина экан! Айтганлари чинми, ё шунчаки ҳазилми, билмадим. Хуллас, шоша-пиша бизга пешвоз юрган. Қараса, икки йўловчи ҳам туппа-тузук кийинган, ҳатто, бирининг қўлтиғида қалин чарм папка ҳам бор. «Сизларни геолог қидирувда ишловчи чет элликлардан, деб севиниб кетдим», деди аёл. Қурғур, домлани корейсга ўхшатибди, каминани эса... ҳа, майли бунинг аҳамияти йўқ. Хуллас, ўшанда Қалқонов муаллим ҳалиги аёлни етаклаб, ўз ишини ҳам унутиб, геологлар ёққа йўл олди. Шу-шу ўша тараф кунора қатнайдиغان одат чиқарди. Бу ҳақда посёлкамизда хийла шов-шув бўлди. Ҳатто, уларнинг Кенгсой даштида ачомлашиб юришганини кўрганлар бор.

Мана, сизга исбот. Мана, хотинбоз мактаб директорининг ҳақиқий башараси. У ҳозир ҳам қариб қуйилмаганлардан. Сезаман-да...

Мен сизга айтсам, ҳурматли терговчи, ушбу мактаб жамоасининг ҳаммаси ҳам бир гўр. Барчаси маънавий бузук, порахўр. Масалан, мактаб илмий мудири Норхол Хушбоқовани олайлик. Анави юзида «индийский» холи бор, дўмбоққина аёл-да, танийсиз-а? Эри икки йил аввал Россияга кетиб қолган. «Тирикчилик курсин, хўжайиним пул топиш дардида сарсонгарчиликни бўйнига олди», деган гап қилиб юрибди Норхолой. Аслида-чи, эри ундан безиб кетган. Энди қайтмайди, айтишларича ўша ёқда бир гўзалга уйланиб олган эмиш. Ҳаммасига шу илмий мудирнинг ўзи сабабчи. Ҳар хил мажлисларни баҳона қилиб марказга кунора қатнайди, уйига кеч қайтади. Ёш бошига беҳуда илмий мудира бўлиб қолмаган бу, биламан-да.

Масалан, директор ўринбосари Боймурод серрига на-

зар ташлайлик. Худо сал кам икки метрлик бўй берган, хунар-пунар деган нарсалардан ҳам қисмаган, лекин айнан муаллимлик укувини бермаган-да. Лекин бу кишим ўқитувчилар. Алгебра, физика каби энг жиддий фанларни эгаллаб олган. Давлатнинг ойлигини қуртдек санаб олиб ётибди.

Умуман, ҳурматли терговчи, мактабда носоғлом муҳит бор. Қалқонов, Норхол, Боймуродлар ўзаро жиноий гуруҳ. Ўқитувчи кадрлар етишмайди, деган баҳона остида дарс соатларини бўлиб олишган. Ҳали она сути оғзидан кетмаган, қай гўрдаги коллеж-моллежни амал-тақал билан битириб келган қизларни ҳам ишга қабул қилган. Ҳаммаси шу учтовининг қариндоши, ҳаммаси кўрсавод.

Домла Хуррамович ҳақида ҳеч нарса деёлмайман. У анақа... махсус идораларнинг хуфёна хизматида. Қўрқаман. Уни танийсиз-а: ёши элликдан хатлаб ўтган, сочлари меникидек сийрак, қировтус. Вазиятга қараб гоҳо шляпа, гоҳо дўппи кияди ва лек ҳеч қачон ялангбош юрмайди. Ҳойнаҳой, бор-йўғ эс-ақли бош кийимида, эсам гарансиб қолади. Кўзлари тарғил. Ранги унникқан ёқаларидан қоп-қора галстуги ҳеч ечилмайди. Ўлсаям бир кун шу бўйинбоққа осилиб ўлишни ният қилган, шекилли. Бироқ домла ҳозирча дадил, ҳаётга хушёр қарайди. Саломат бўлсинлар.

Анчагина алжираб юбордим-ов, ўртоқ терговчи. Лекин мени маст деб ўйламанг. Илҳом учун аҳён-аҳён, қиттак-қиттак олишимни ҳисобламасак, мутлақо ичмайман. Шу сабаб ёзганларимга диққат қилишингизни элтимос қиламан.

Хўш-ш, устига-устига мактабда дарсликлар етишмайди. Умуман, йўқ десам ҳам хато қилмайман. Бу кўргиликларнинг бошида совхозимиз директори Чинор Тоштемирович туришини сизга рўй-рост айтмоқчиман. (Уэр, тагин уч-тўрт томчи вино қоғозга томиб кетди, минг бор узр) Чинор Тоштемирович — мутлоқ ҳоким, лекин кўрқоқ, каззоб одам. Кўрқоқ одам ёвуз бўлади! ((Камининг қаламига мансуб ушбу хикматни ҳам кўчириб олишингизга розиман.)) Чинор Тоштемирович шунчаки золим, жоҳил. Ўз ҳукмидаги элдан кўрқади, кирдикорлари бир кун очилиб қолишидан чўчийди. Шу сабаб ҳеч кимни кўз очиргани кўймайди. Гапга етарман, каллалари одамларни бадном қилади, қаматади, керак бўлса, ўлдириб юборишдан ҳам тоймайди. Чунончи, Умрзоқов

Ўроқ аскарлик пайти одам ёллаб уни саранжомлатган. Чунки Ўроқбой катта институт талабаси, оқ-қорани ажрата бошлаган зукко йигит эди. Афсус, орамиздан эрта кетди. (Ўртоқ терговчи, қахрамон ўғлонимизнинг пок хотираси учун жиндек хўплаб юборсам... Мана, сизнинг номингиздан ҳам яна қиттак.)

Хўш-ш, мана шу баттол раҳбар дарслик китоблар келтиришга ими-жимиди қаршилик қилади. Болаларнинг ўқимишли, зукко бўлиб кетишини истамайди. Бир кун келиб ёшлар совхоз раҳбарлигига даъвогар бўлмасин, дейди-да. Шунинг учун мактабни қаттиқ назоратда сақлайди. Юқорининг буйруғи деган баҳона остида болаларни пахта теришга ҳайдаб чиқади. Болалар икки-уч ойлаб далаларда қолиб кетади, мактаб бетини кўрмайди. Муаллимларни атай овора қилиб қўяди. Финг деганнинг бошига маломат ёғаверади. Қалқонов муаллимга ўхшаганлар эса «оч қорним — тинч қулоғим» қабилида иш юритади. Шунинг касридан ўқув ишлари ўрта сарсон. Ана шундай пайт Нажот Файбуллага ўхшаганларнинг куни туғади. Жамоа орасига сукилиб кириб билган номаъқулчилигини қилади. Ўртоқ терговчи, Қалқонов ва унинг ҳамтовоқлари албатта сизга ўзларини оппоқ кўрсатиб ёзиб беришлари тайин. Аммо мен гарантия бериб айтманки, ишқал ишга шулар юз фоиз айбдор. Масалан, Қалқонов муаллим Нажот Файбуллани пора эвазига ишга жойлаган. Ишот шулки, нотаниш йигит пайдо бўлган куннинг эртасига қувонч билан шаталоқ отиб кетаётган Қалқоновни учратиб қолдим. «Улашвой, юринг, би-ир эрийман, кеча зўр ўқитувчилик бўлдик», деди. Холбуки, қайси кундир чўнтагида ҳемири йўқлигидан, кимдан қарз ундиришини билмай, гарангсиб юрган эди. Энди эса эримоқчи! Демак, қайдандир тушим тушган. Не-ажабки, Нажот Файбулла ҳиммат қилган бўлса?!

Нажот Файбулла деганлари балои азим экан. Тўғриси, уни кўриб менинг ҳам оғзим очилиб қолди. Пўрим уст-боши, виқорли юриш-туриши қойил қолдирди. Марказдан мактабга яп-янги «Нексия»да қатнашига нима дейсиз? Зарранинг заррасича бизнинг муаллимларга ўхшамайди.

Ҳатто посёлка эли ҳам янги ўқитувчини томоша қилгани ҳар хил баҳоналар билан мактаб теварагида ўралашадиган бўлиб қолди. Мактаб жамоасини-ку, қўяверинг. Муаллимчалар пардоз-андоздан бўшамай қолишди, у ён

ўтса ҳам, бу ён ўтса ҳам «Нажот ака, Нажот ака» лаб энтикишади. Дуппа-дуруст ўқитувчиларимиз ҳам онаси ортидан атак-чечак одимлашни ўрганаётган бўталоклардек Нажот Файбуллага тақлид қилишга тушишди. Аммо йўл бўлсин! Чўнтагида тилла червон ўйнаётган кишигина янги муаллимга тақлид қилса арзийди.

Мен эмоцияга берилмайдиган, воқеаларни холис, совуққон таҳлил қиладиган одамман. Шу сабаб янги ўқитувчига бошқалардек анграйган кўйи қолиб кетмадим. Нажот Файбуллани обдон кузатиб, у ҳақда ўзимга хулосалар ясадим.

Нажот Файбулла қандайдир бойваччанинг тўқликка шўхлик қилиб юрган арзандаси. Авантюрист. Бунақаларни кино ва романларда кўп учратамиз. Улар ота-оналарининг бойликларига қаноат қилмай ҳар хил саргузаштлар иштиёкида юришади. Нажот Файбулла ҳам худди шундай. Муаллимликка кўнгишчалари суст кетган. Шу йўл билан ёш ўқувчи қизларнинг бокира юрагини забт этиб, ишқий майнавозчиликлар қилмоқчи бўлган.

Мана, нақадар тўғри хулосага келганимни ҳаётнинг ўзи кўрсатди! Яхшиям катта фалокатларнинг олди ўз вақтида олиб қолинди.

Ҳурматли терговчи, каминаи камтариннинг битикларини сизга асқотиб қолса фоят мамнун бўлардим. Гапларим тухмату бўхтондан, ёлғон-яшиқдан холи. Эс-хушим ўзимда. Кўзим тиниб бошим айланаётгани, қўлимнинг қалтираши ҳаяжоннинг зўридан, холос. Бошқа хаёлларга борманг тагин. Мабодо зарурат чиқса бемалол чақиртиринг. Камина учиб боражак. Сизнинг чорлашингизга умид боғлаб ҳозирча ёзганларимга имзо чекмай тураман. Узр.

Дарвоқе, икки оғиз ўпка-гина қилишга рухсат берсангиз. Мен бундан хийла илгари мактабимиз муаллимлари Норхол ва Боймуроднинг ғайрияхлоқий саргузаштлари ҳақида идорангизга тўрт энлик хат ташлаган эдим. Негадир ҳали-ҳануз жавоб бўлмади. Анови ўқитувчилар сўроқ-терговга тортилмади. Ё фурсат тополмадиларингизми? Мана, ўз оёғингиз билан мактабимизга келиб қолибсиз, балки ушбу долзарб масала юзасидан ҳам текширув ўтказарсиз? Умидларим катта. Қимматли вақтингизни ўғирлаганим учун яна бир карра узр сўрайман.

* * *

(Мактаб илмий мудираси Норхол
Хушбоқованинг тушунтириш хати)

Уф-ф, бир камим тушунтириш хати ёзиш эди. Хўш, нимани тушунтирай? Ҳали ўзимга ҳам тушунуксиз, чигал турмушим, касби-корим ҳақида нима ҳам дейишим мумкин? Бир пайтлар отам раҳматлик пединститут қошига етаклаб бориб, «Қизим, муаллимчиликка ўқий қол, аёлларбоп иш, тўртта болани алдаб юраверасан», деган эди. Афсуски, «тўртта ўқувчини алдаш» билан иш битмас экан. Мана, ёзув столим устида уюм-уюм юмуш кутиб ётибди: дарслар таксимотини қайта кўриб, жадвални ўзгартиришим керак, туман хокимиятига, маориф бўлимига алоҳида-алоҳида ҳисобот тайёрлашим зарур. Ҳисоботда ўтган чорак яқунлари, янгисининг режалари икир-чикирларигача акс этиши талаб этилган. Бундан ташқари, шу ой ичида қабул қилинган ҳукумат Қарорлари асосида деворий газета тайёрлаб мактаб залига осилишим керак. (Иложи бўлса ёнига ўзимниям.) Булар бугундан қолдирмай қилишим зарур бўлган юмушлар. Эртага яна қанча қоғозбозликлар кутаётганини айтсам, ручкамнинг сиёҳи тугаб, қоғозларим адо бўлади.

Йўқ, мен тушунтириш хати ёзмайман. Дабдурустан шундай қарорга келдим. Шоир айтгандай, юрагимни юлиб шундоққина қоғоз устига қўя қоламан. «Мактабнинг обрўсини ўйланглар, ўзларингни эҳтиёт қилинглар», деб устоз Қалқонов неча-неча марта тайинлаган бўлсалар-да, барибир кўнглимдагини ёзмасам чидаёлмайман.

Устига-устак, хурматли терговчи, ўзингиз мени бир чеккага тортиб: «Хушбоқова, устингиздан шикоят хати тушган» дедингиз. Шикоят мазмуни билан қисқача таништирдингиз. Аъзои баданим музлаб кетди. Сиз аҳволимни пайқаб, ўзингизча юпатган бўлдингиз, аммо юмшоқлик билан кўшиб қўйдингиз: «Уэр, шу масала хусусида ҳам алоҳида тушунтириш ёзиб беринг».

Йўқ! Бунақа масалалар юзасидан алоҳида ҳеч нарса деёлмайман. Шу ёзганларим етарли бўлар, ҳойнаҳой.

Нажот Ғайбулла ишга қабул қилингач, бир ҳафта ичидаёқ мактабни сеҳр-жодуга кўмиб ташлагандай бўлди.

Устида ҳамиша оппоқ қўйлагу коп-қора костюм, гулдор галстук. Қуюқ сочлари ювиб, орасталанган. Юзларида виқор, лабларида ниматабассум. Аввал бошида

ўқитувчиларимиз Нажот Файбуллага нописанд, масхара-омуз муомалада бўлдилар. «Худди тўйга келгандай кийинишини-чи» дейишарди энсалари қотиб. Кейинчалик ҳамма-ҳаммалари янги муаллимга кизиқсиниб-қизиқсиниб, андак ҳасаду андак ҳавас, андак қўрқув ва андак ҳайрат билан қарайдиган бўлишди.

Нажот Файбулла дарсларга ўз вақтида етиб келар эди. У ичкари кираётган чоғ, назаримда, «Ўқитувчилар хона»сининг ёғираб қолган эшиги одатдагидек аянчли ғийқилламас, у қадам босган пайт, эски пол одатдагидек ғичирламас эди.

— Ассалому алайкум!

Нажот Файбулланинг қироатли саломи давлат мад-хиясидай жаранглаганиданми хонадаги ўқитувчилар беихтиёр ўринларидан кўзғалиб, қўл бериб кўришишга чоғланишарди. Нажот Файбулла гўё йўқсилларга эҳсон улашгандай, ҳар бир ҳамкасабанинг илкани эхтиром билан бир-бир ушлаб, самимий сўрашиб чиқар, сўнг устидаги қимматбаҳо, чарм камзулини бурчақдаги ил-гакка иларди-ю кўзгу ёнида апил-тапил сочларини тараб, у ёқ-бу ёғини саришталаб оларди. Узундан-узок телесериални ҳормай-толмай муҳокама қилаётган ўқитувчиларнинг ўз-ўзидан саси ўчиб, гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона янги муаллимни кузатишар, гўёки кизиқарли, ҳаяжонли томошанинг галдаги қисми шундоққина кўз ўнгларида давом этар эди.

Бир куни Нажот Файбулла дарсга анча кечикиб қолди. У сабоқ бериши керак бўлган синф болалари одатдагидек қий-чув кўтармай синфхона эшигидан умидвор-умидвор караб кўйишар эди. Қалқонов муаллим ҳам безовталаниб мактаб ховлисига чикди. Мен янги муаллимни бошлаб койишга баҳона топилганидан хурсанд. Бир пайт Нажот Файбулла ўз «Нексия»сида тўппа-тўғри ховлига кириб келди.

— Кечирасизлар, кечикиб кетдим, — деди у машина-сидан шоша-пиша тушиб.

Эндигина аччиқ-тизиқ гапларга оғиз жуфтлаган мактаб директори хангу манг қолди. Унинг кўзи туйқус машина салонига даста-даста тахланган китобларга тушган эди.

— Нима опкелдингиз? — сўради у аранг.

Нажот Файбулла кулиб машина багажини ҳам очиб юборди. Багаж ҳам китобларга лиқ тўла эди.

— Дарсликлар, устоз, — деди янги муаллим мамнун. — Ҳаммаси ўзимизга.

Мен ўқитувчини бетоқат кутаётган болалардан уч-тўрттасини ҳовликқанча ҳовлига бошлаб чиқдим.

Қалқонов муаллим ҳам ҳаяжондан, ҳам ҳадикдан энтикиб деди:

— Буларни ҳозирча менинг хонамга киргизайлик. Кейин... кейин гаплашамиз.

Директорнинг кабинети китобга тўлиб кетди.

Нажот Ғайбулла ўқувчилар изидан синфхонага ошиқаркан шоша-пиша тушунтирган бўлди.

— Вилоят марказидан опкелдим. Шунақа махсус фонд бор.

Директор иккимиз гоҳ бир-биримизга, гоҳ уюм-уюм китобларга тикилганча қолавердик. Икковимиз ҳам таажжубдан танг қотганмиз.

— Қизиқ, — деб гудранди Қалқонов муаллим. — Қанақа махсус фонд? Ҳеч эшитмаган эканман, ё сенинг хабаринг борми, Норхол?

Мен ҳам бош чайқаб елка қисдим. Ўқув йили бошида туман маориф бўлимидагилар ҳар бир синф учун атиги беш-олтита дарслик ва беш-олти оғиз пўписа берганди: «Улушларинг шу. Финг-шинг билан шикоят қилиб юрганларингни эшитмайлик. Фонд тамом. Қолганини бозор-мозордан сотиб оласизлар».

Биз икки ўт орасида қолдик. Хўш, эрта-индин муқаррар келадиган тафтишчилар, дарсликларни қайдан олдинглар, деб сўрашса нима деб жавоб берамиз.

Танаффус пайти Нажот Ғайбуллани директор икковимиз яна ўртага олдик. Мен ўтиб-қайтаётган ўқитувчиларнинг китобларга кўзи тушмаслиги учун эшикни зичлаб ёпиб қўйдим.

— Тўғриси яна айт, болам. Қаердан опкелдинг буларни? — деб сўради Қалқонов муаллим.

Нажот Ғайбулла хотиржамлик билан ўша гапларини қайтарди.

— Айтдим-ку...

— Туман раҳбариятидан биров-ярим сўраб қолса, бундай деёлмаймиз.

— Нега, устоз? Болалар дарсликли бўлганини эшитиб хурсанд бўлишади-ку?

— Йў-ўқ... Бошимизда ёнғоқ чақишади. Вилоятга арз қилиб боргансанлар, дейишади.

Мен ҳам ўзимча фикр билдирган бўлдим.

— Яхшиси, пул йиғиб бозордан опкелдик, деймиз.

— Йўқ, — директор жаҳл билан ёзув столига муштлади. — Бўлмайди. Хар бир ўқувчи, хар бир муаллимга қандай тушунтириб чиқасан буни? Бирортаси оғзидан гуллаб қўйса, тамом.

Нажот Гайбулла гуноҳкорона тарзда китобларга термилиб ўтирарди.

— Бирорта тадбиркор ҳады қилди, деган қоғоз тўғриласак-чи? — деди Қалқонов муаллим чехраси андак ёришиб. У қисик кўзларини пирпиратиб бир менга, бир янги муаллимга тикилди.

Охири шу қарорга келдик. Ўша куниеқ катта танаффус пайти ўқитувчилар ўртасида савобталаб бир тадбиркор мактабимиз учун дарслик китоблар ҳады этгани ҳақида гапирдим.

— Эҳ, отасига раҳмат, — деб юборди Эшболта ака, кекса бошланғич синф ўқитувчиси. — Болажонлар жуда қийналиб юрганди-да.

Тагин бир бошланғич синф муаллимаси — Нозима чинқириб ўрнидан туриб кетди.

— Дарсликлар?! Энди дарсликлар бўйича ўқитамизми?

— Э, чинқирма-е, — дея жеркди уни Боймурод ака. — Нима, ҳалиям ойнага қараб-қараб ўқитмоқчимисан?

Боплади. Мен Боймурод акага миннатдорона бош ирғадим. У киши жилмайиб қўйди. Тўғриси, шу қиз менга ҳам сира ёқмайди. Балки илмий мудирга бунақа гап ножоиздир. Лекин барибир кўнгилга буйруқ бериб бўлмайди-да!

Унинг семиз, дум-думалоқ бичимига қарасам нафасим бўғилиб кетаверади.

Нозима бундан атиги икки йилча илгари шу мактабни аранг битириб кетган эди. Онаси тилли-жағли, шатта аёл. Бизда фаррош. У ёққа чопди, бу ёққа чопди, охири қизини аллақердаги педколлежга ўқишга киритди. Сўнг яна зир-зир югуриб, гоҳ ҳокимиятга, гоҳ прокуратурага арз қила-қила Нозимани тагин қўлимизга эсон-омон топширди. Бошланғич синф муаллималигини беришга мажбур бўлдик. Мен бир гал онасига алам билан юзланиб: «Нозима вирт саводсиз-ку? Болаларнинг уволига қола-сиз-а?!» дедим.

Фаррош аёл пинагини ҳам бузмади: «Яхши-да, қайта ўкиб олади, ўргилай...»

Хуллас ўша катта танаффус пайти тадбиркорнинг ҳадяси тузуккина муҳокама қилинди. Фақатгина домла Хуррамович гап-сўзларга аралашмай, тиришган башараси баттар тиришиб, Нажот Ғайбуллани синчков-синчков кузатиб ўтирарди. Ўқитувчиларнинг кўписи дарсликларга ёлчиб колганимиздан қувониб, номаълум саховатпешани астойдил алқашди.

— Қурумсоқкина бойвачча экан-да, — деди кимё муаллимимиз Салимахон муҳокамага якун ясаркан. — Пулгинасини қўлимизга бериб қўйса, ўзимиз олардик-да, шу китоб-питобни.

Салимахон куйинчак, талабчан муаллима-ю, лекин «кимё» деганда кўпинча соч-тирноқ бўяшни тушуниши чаток. (Аёл-да) Билими ҳам ёмон эмас. Пойтахтда ўқиган, кип-кизил диплом эгаси. Баъзи бир мақтанишларига қараганда, амалиётни «Гўзаллик салон»ларида ўтаган. Энг ёмони, иш юзасидан озгина койисак, Салимахон дарров маориф мудирига югуриб боради. Шу боис фаол, интилувчан муаллима сифатида раҳбариятда ҳам уни жуда яхши танишади.

Хуллас, ҳадя дарсликлар шу куниек ўқувчиларга имижимида тарқатилди. Сабоклардан бўшанқилигига китоб йўқлигини баҳона қилиб юрган болаларнинг пешаналари тиришиб кетди.

Бироқ китоб тўла машинани кўрганимиздаёқ ичимизга кириб олган ваҳима барибир бизни тарк этмади. Директор ҳам, мен ҳам гўёки игна устида юрардик. Хаёлларимиз бесаранжом. Йўқ, беҳуда азият чеккан эканмиз. Ўша ҳафта туман марказидан келган тафтишчилар тўпи туйкус ўқувчилар қўлида пайдо бўлиб қолган дарсликларга эътибор ҳам бермади. Хавотирдан терлаб турган Қалқонов муаллим бекордан-бекор уч шиша ароққа, уч коса шўрвага чиқимдор бўлди. Дарсликларнинг қайдан, қандай пайдо бўлгани эса жумбоқлигича қолаверди. Директорни билмадиму мен шу сиру синоат ҳақида тинимсиз ўйлардим. Икки-уч марта Нажот Ғайбуллани чеккага тортиб гоҳ жиддий, гоҳ ҳазил-хузил билан сўраб-суриштиришларим ҳам ҳеч наф бермади. Янги муаллим ўзига ярашиқли ҳамишаги табассумлар билан тагин ўша гапида туриб олди: «Вилоятдаги махсус фонддан келтирдим...»

Йўқ, дарсликлардан сўнг ҳам «махсус фонд» машмашаси ҳали тугамаган экан!

Нажот Файбулла бир куни баҳайбат телевизор, алламбало видео ашқол-дашқоллар келтирди. Бунгача ҳам у жуғрофия кабинетини мисоли музей ясантирган, жиҳозлаган эди. Деворларда турли-туман харита-ю кўргазмали плакатлар. Стол устида селитрага бўккан улкан тарвуздай глобус. Ҳар бир партада иккитадан семиз, рангли китоб. Китобни варақласангиз дунёнинг бу чеккасидан кириб нариги тарафидан чиқасиз. Хонанинг у ер-бу ерига улкан кема ва самолёт макети қўйилганки, гўё шу транспортларда саёҳатга чоғлангандек ҳис қиласиз ўзингизни.

Мана, шунча сеҳру жодуси етишмагандай Нажот Файбулла тагин ҳаммамизни хангу манг қолдириб телеаппаратуралар келтирди. У фаройиботларини жуғрофия кабинетига жойлаштираркан, хаяжону қувончдан энтикарди.

— Ҳаммаси болаларга! Ана энди дарс-дарсдай бўлади-да.

«Дарс-дарсдай бўларканми?! — ўйлардим мен ганиб. — Шу пайтгача унинг дарслари қанақа эди?».

Биз — мактаб раҳбарияти янги муаллим ишга келгандан бери унинг сабоқларини тез-тез кузатиб турардик. Бир гал ўзим расмий текширувчи сифатида синфхонага кириб орқа партага жойлашдим.

Ўқувчилар ўз ўринларида учишга шайланган кушлардек сергак ўтиришибди. Ҳамма Нажот Файбуллага ҳурмату эъзоз билан тикилган. Синфхонада пашша учса билинади.

— Тинч океани дунёдаги энг катта уммон.

Нажот Файбулла қўлидаги синф журнали-ю китобдафтарларини стол устига қўяр-қўймас дабдурустдан, томдан тараша тушгандай дарс бошлаб юборди.

Одатда биз ўқитувчилар синфхонага киргач, ўн-ўн беш дақиқа гала-ровур, пичир-пичирларни тинчитиб билан овора бўламиз. Сўнг синф журналини очиб узундан узун йўқлама ичида хийла вақт йўқолиб кетамиз. Кейин ўтган сабоқ юзасидан сўроқ-тергов бошланади. Тайин гапки, дарс тайёрламай келган ўқувчи унча-мунча партизандан баттар миқ этмай тураверади. Хуноб бўлиб уни койиб-жеркамит. Икки-уч шунақа қайсарлар билан олишувдан сўнг ўзимизнинг тинкамиз қуриб, асабларимиз

қакшайди. Буёғи танаффусга яқин. Шоша-пиша янги дарсни бошлаймиз. Ўқувчиларнинг беадоқ шивир-шивир, пичир-пичирига кориштириб конспект қилиб келганларимизни амал-тақал билан айтиб берамиз.

— Тинч океани дунёдаги энг катта уммон!

Нажот Файбулланинг сокин, соҳир овози синфхона бўйлаб сирли-сирли кезинади. Ҳаммаёқ тинч уммонига фарқ бўлгандай жим-жит. Янги муаллим ахён-ахён доскага зарур рақаму атамаларни ёзиб қўяди, гоҳ стол устидаги глобуснинг керакли нуқталарига ишора қилади. Ўқувчилар аллақачон синфхонадан «учиб» кетишган. Улар устозларига қўшилиб олис-олис оролларда, сув дунёсининг фаройиботлари ичида сайр этиб юришибди.

Қўққис танаффусга қўнғироқ чалинди. Қўнғироқнинг беаёв чинқириғи ҳамма-ҳаммани олис чўл посёлкасининг овлоқ қўйнига яна қайтариб келди. Шундагина мен ҳам ўқувчилар сафида эканимни пайқаб қолдим. Ҳатто кулоқларим остида хийла вақт палма дарахти шовуллаб турди, уммон сувининг шўр таъми томоқларимни куйдириб ўтгандай бўлди. Бунақа аччиқ таъм одатда ич-ичимдан ўқсиб йиғлаганим чоғ пайдо бўлади.

Нахотки мен ўксидим?Нега?! Янги муаллимдай дарс беролмаслигимни англаб етдимми?

Текширувдан дилгир ва асабий кайфиятда чиқдим. Қалқонов муаллим дарров ҳузурига чорлади.

— Қалай?

— Ёмон.

— Нега?

— Ростданам дарс ўтаркан.

Қалқонов муаллим ерга қаради. Мен дераза ортида ястанган тип-тиниқ осмонга тикилдим.

— Хафа бўлма, — деб гап бошлади директор чуқур бир тин олгач. — Сизлар ҳам яхши муаллим. Баҳоли қудрат ўқитяпсизлар-ку?

— Бу бошқача-да.

— Нажотнинг шароити тузук шекилли. Кўриб турибмиз, моддий жиҳатдан ҳам бақувват. Бунақа бўлгандан кейин фақат дарсни ўйлайди-да. Ўз устида ишлайди. Сизлар ҳам...

Қалқонов муаллим гапини ичига ютиб яна ерга айбдорларча тикилди.

Мен томоқларимда тагин денгиз шўрини туйдиму беихтиёр ташқарига отилдим.

Шундай қилиб, Нажот Файбулланинг телеаппаратуралари яна бизни таҳликага ташлади. Гоҳ директор, гоҳ мен янги муаллимни сўроққа тутдик.

— Қаердан олдингиз бунақа қиммат нарсаларни?

Жавоб яна одатдагидай бўлди:

— Виложат марказидан. Махсус фонд.

— Ўв-в... — Қўққис пайдо бўлган домла Хуррамович терговга аралашди. — Сен бола нега майнавозчилик қиляпсан? Қанақа махсус фонд? — азбаройи жаҳлдан Хуррамовичнинг сариқ қопламали тишлари орасидан тупук сачради. — Хат-пати борми бу матоҳларнинг?

Нажот Файбулла хотиржам кулди.

— Устозлар, кечирасизлару... лекин фирт дунё бе-хабар экансизлар. У ерда ҳеч қанақа қоғозбозлик йўқ. Шундай борасизу мактаб номидан ариза берасиз. Улар дарров компьютер орқали текширишади. Ростданам мактабимизга шу нарсалар берилмагани аниқланса, тамом. Узр сўрашиб, икки соат ичида аризангизни ижобий ҳал қилиб беришади. Керакли ҳужжатларни ўзлари тўғри-лаб қўйишаверади. Улар ўқитувчиларнинг вақтини ўғирлаб, сарсон қилиб қўйишни жиноят деб ҳисоблашади.

— Текшираимиз хали, — деб тўнғиллади домла Хуррамович чиқиб кетаркан. — Эртақ-чўпчагингни катта холангга айт.

Қалқонов муаллим ботинолмайгина деди:

— У ёқларга боришдан аввал сал-пал маслаҳат қилингда.

Нажот Файбулла бош чайқай-чайқай жилмайиб дарсга кетди.

Директор ва мен яна бир-биримизга таажжуб билан тикилдик.

— Чинмикин-а?..

— Билмадим...

— Чинга ўхшайди, — Қалқонов муаллим кўпни кўрган қарияларга хос мулоҳаза қила бошлади. — Ўз пулига сотиб олиб келса дарров кўкрагига урарди, мактаб учун ундок қилдим, мундок қилдим, деб дунёни бошига кўтарарди. Йў-ўқ сотиб олмаган. Ё, ўғрилаб келдимикин-а? Йў-ўқ, мактаб учун жонини хатарга қўйиб зарилми унга?! Норхол, шу боланинг гапи рост.

Ниҳоят, Нажот Файбулла бизни енгди. Аллақаерда мактабларнинг хизматига ҳозир у нозир, ўқитувчиларни

сарсон қилишни жиноят деб биладиган махсус жамғарма борлигига ноилож ишондик.

Кунлардан бир кун янги муаллимнинг ишлари туман раҳбариятининг назарига тушди. Совхоздаги маънавий-маданий тадбирлар режаси билан танишиш учун келган ҳокимият вакили маънавий-маданий объект сифатида мактабимизга ҳам бош суқиб ўтган эди. Биз анчагина шошиб қолдик. Лекин вакилга Нажот Ғайбулла ясантириб қўйган кабинетни мамнуният билан кўрсатдик. Текширувчи бу ерда хийла вақт ивирсиб қолиб кетди. Янги муаллим қай гўрлардан топиб келтирилган антиқа-антиқа жиҳозларни қизиқиб-қизиқиб томоша қилди. «Зўр дам олиш хонаси бўпти-да», — деб хулоса ясади охири бизни тарк этаркан.

Ҳокимият вакили келиб кетгач, уч-тўрт кун ўтиб директор икковимизни туман маориф идорасига чорлашди. Бу чорловнинг бир балоси борлигини пайқаган тажрибали педагог Қалқонов бетоблигини баҳона қилиб марказга бормади. Ноилож Боймурод ака билан кетдик.

Маориф мудирини Эркабоев бетоқат кутиб турган экан.

— Бу нима гап, ҳамкасблар?! — дея айюҳаннос солди у стол муштлаб. — Нега мен билишим, шахсан бошида туришим керак бўлган ишларга ҳокимият вакили аралашиб юрибди?!

Кундоши кийиб ўзи қуруқ қолган аёлдай куйиб-ёнаётган маориф мудирининг ёзғиришларидан алланеларнидир ғира-шира англаб етгандай бўлди.

Ҳокимият вакили ўша куниёқ ўзини ҳайратга солган жуғрофия кабинети ҳақида шахсан туман ҳокимига маълумот берибди. Албатта, маълумотда ушбу ҳайратланарли ишларда ўзини бош-қош ташкилотчи деб камтарлик билан кўрсатиб ўтган. Ҳоким эса маънавий-маданий тадбирлар юзасидан вилоят ҳокимиятига тайёрлаб ўтирган ҳисоботига жонқуяр вакилнинг маълумотномасини ҳам қистириб юборибди. У ёқда маънавий-маданий тадбирлар, мактаб ишлари бўйича жонқуяр кадрга зор бўлиб туришган экан, шекилли, жуғрофия кабинети учун фидойилик кўрсатган вакилни дарҳол чакириб олишибди. Қарабсизки, уч-тўрт кун аввал аллақандай тадбирлар режаси деб овлоқ посёлкада сарсон юрган вакил вилоят ҳокимиятида бир бошқарма бошлиғи!

— Сотқинлар! Ичи қоралар! — деб хануз ох-воҳ чекарди Эркабоев. Охири у улоқни олдирган чавандоз-

дай курсисига беҳол суяниб қолди. Уф кетидан уфлар тортди. Бир оз ўзига келгач менга ўпка-гинали термилди.

— Ўрток Хушбоқова, нега ҳисоботларда манави янгилик ишлар ҳақида лом-мим демагансиз?

Мен ҳам, Боймурод ака ҳам худди никоҳ ўқиладигандек ерга тикилдик. Нажот Файбулланинг ибратли ишларини кўз-кўз қиладиган ҳисобот тайёрламаганимизнинг сабаблари ўзимизга аён. Сирли муаллимга биз келган кунидан бери шубҳаланиб қарардик. Унинг афт-ангориде, уст-бошида, иш фаолиятида алланечук бегоналик бор эди. Ана шу бегоналик бизни хуркитиб турарди. Биз Нажот Файбуллага ишонмасдик! Масалан, мен ҳаммаси туш, ҳозир уйғонаману барча машмашалар тугайди, ниҳоят, енгил тортаман, деб ўйлардим. Хатто Қалқонов муаллим ўзини бир-икки дўхтирга кўрсатиб келди. Ўй, ҳаммаси жойида экан. Ҳеч қанақа савдойилик аломатларини пайқашмабди. Лекин тан олиш керак, Нажот Файбулланинг ҳайратомуз иш фаолияти бутун дунёга жар солгулик эди. Биз директор билан келишиб, хис-ҳаяжонга берилмасликка, янги муаллимга нисбатан бир оз совуққон бўлиб туришга қарор қилдик. Шу сабаб унинг кўрган кўзни, эшитган кулоқни қувонтирадиган иш фаолияти тўғрисида ҳисоботда лом-мим демаган эдим.

Хуллас ўша кун маориф мудирини таъзимимизни берди. Судракланиб ташқари чиққанимизда хийла кеч бўлиб қолган эди. Кун совуқ. Гоҳ у, гоҳ бу йўловчи машинага илашиб амал-тақал билан посёлкага етиб келдик. Анчагина йўлни яёв ҳам босдик. Қоронғилик қуюқлашиб борарди. Мен кўрққанимдан Боймурод аканинг иссиқ қўллари билан ушлаб олганман. Хийла яёв юрганимизданми ё алланечук ҳаяжонданми, тобора исиб кетмоқда эдим.

Боймурод ака кутганимдек хашишаги гапини бошлади.

— Норхол, — деди у товуши титраб. — Юр, бу ерлардан бош олиб кетамиз. Сени бошимда кўтариб юрман. Биз бахтли бўламиз. Мана, кўрасан...

Мен у кишини хашишагидек қойидим:

— Қўйинг, бунақа гапларни, Боймурод ака. Икковимиз ҳам оилали, бола-чақалимиз. Янгам бошингизда парвона, яна нима керак сизга? Қўйинг, мени қийнаманг. Бизларга ярашмайди бунақа гаплар. Ўқитувчи номимиз бор-а. Қўйинг.

— Қўймайман, — деб энтикди Боймурод ака. — Нима, бола-чақали одамга севиш-севилиш мумкин эмасми? Ўқитувчининг юраги йўқми, муҳаббатга ҳаққи йўқми унинг! Норхол, кўркма, маломатлардан чўчима, одамлар учун яшамаймиз-ку, ахир?! Икковимиз кетамиз, Норхол. Эринг барибир энди қайтмайди. Менинг... менинг болаларим дастёр бўлиб қолган. Оналарини ёлғизлатиб қўйишмас. Бир кун мени тушунишар...

Мен Боймурод аканинг иссиқ қўлларидан силтаниб чиқдим. Қоронғилик қўйнига чопиб кетдим. Алланарса денгиз шўридай томоқларимни куйдириб-куйдириб келарди.

Хурматли терговчи, сизни қизиқтирган ўша юмалок хат юзасидан ёзганларим шу. Алоҳида ҳеч нарса деёлмайман. Мени тушунасиз деган умиддаман. Янги муаллим билан боғлиқ машмашалар юзасидан эса истаганингизча ёзаман.

Хуллас, бизни чақириб адабимизни берган куннинг индинига Эркабоевнинг ўзи бир неча мулозимлари билан етиб келди. Янги муаллим ясантирган хона унда ҳам чуқур таассурот қолдирди.

— Бу кабинетни кўз қорачиғидек асранглар, — деди у йиғилиш ўтказиб. — Раёнога комиссия келса намунали ўқув хонаси сифатида шуни кўрсатамиз.

Мен гап орасида Нажот Ғайбулланнинг дарс услубини мақтаб, мудирни кузатувчиликка таклиф этдим. Бироқ ўша кунги алам-изтиробни хануз тарқамаган Эркабоев қайнаб кетди.

— Куруқ гап керак эмас, Хушбоқова. Ҳисоботда кўрсатинг, ҳисоботда. Ўқитувчингиз ўз дарс режалари асосида методикасини ишлаб чиқиб раёнога такдим этсин. Албатта, бисмиллосиям, фотиҳасиям кадрлар тайёрлаш миллий дастуридан бўлсин. Хуллас, шу қоғозларни тайёрламасдан мени ҳеч қанақа мўъжизага ишонтиролмайсиз. Тушунарлими, ўртоқ Хушбоқова?

Тушундим. Эркабоев жўнаб кетгач, мудирнинг талаб ва хоҳишини Нажот Ғайбуллага етказдим. Бир пайт янги муаллимнинг ранг-рўйи бўзариб тўрга тушган балиқдек типирчилаб қолди. Ғулдираб-ғулдираб тушунтиришидан англадимки, ҳаммани ҳайратлантириб юрган бу сирли муаллим на ҳисобот ёзишни, на режа тузишни биларкан. Мен ниҳоят унинг камчилигини топганимдан қувониб кетдим.

— Кадрлар тайёрлаш миллий дастуридан хабардор-мисиз ўзи? — сўрадим қизиқсиниб.

Нажот Файбулла бўшашибгина ерга қаради. Мен аччиғимни аранг босиб яна хужумга ўтдим.

— Таълим бўйича чиққан кейинги икки қарор билан танишмисиз?

Нажот Файбулла гоҳ кизариб, гоҳ бўзариб бош чайқади: тамом беҳабар.

— Ҳисобот ёзишни билмасангиз, — деб гапга аралашди Қалқонов муаллим меҳрибончилик билан, — ишингиз кўринмайди болам. Анали хужжатларни ҳам ўрганиб чиқинг. Эсам бирон текширувчининг олдида уялтириб қўясиз.

Мен янги муаллимнинг қусурини топганимдан қанча қувонган бўлсам, унинг фавқулодда ростгўйлигидан шунча жиғибийрон бўлдим: «Нега ҳаммасидан хабардорман деб қўя қолмади?! Ким текшириб ўтирибди унинг биларбилмаслигини? Менми? Қалқоновми ё Эркабоевми? Умуман, шунақа долзарб хужжатни бекаму кўст ўрганиб, хузурланган кас борми? Нега ҳеч қайсимизга ўхшамайди Нажот Файбулла, ўлгур? Қанақа сирли муаллим бу?»

Йўқ, ниҳоят, Нажот Файбулланинг сири очилди. Бир хафтача аввал «Ўқитувчилар хона»сига домла Хуррамович ўқдек отилиб кирдию, ҳаммаси тамом бўлди.

— Ўқитувчиларни йиғинг! — деб ўшқирди у, гўё ҳаммасига мен айбдордай. — Анали муттаҳамнинг сири ни фош қилдим, тез бўлинг. Унинг ўзиниям етаклаб келинг.

Сўнг ҳаммамизга маълум воқеалар бўлиб ўтди. Нажот Файбулла ичимиздаги бегона эди. Бегоналигича даф бўлди. Биз қутулдик... Билганларим шу. Мен кўнглимдагини очик-ойдин ёздим. Чўчийдиган жойим йўқ. Олишса шу ўқитувчилигимни олишар. Узр. Томоғимни денгиз шўридай бир нима қуйдириб келяпти.

* * *

*(Мактаб директорининг ўринбосари
Б.Б.Боймуроднинг тушунтириш хати)*

Ёшим қирқдан ўтиб қолди. Беш болам, бир хотиним бор. Хотин касалманд: ошқозон ярасими-ей. Ҳар куни инқ-синқ. Болалар улғайган сайин қувониш ўрнига хавотирга тушяпман. Ҳаммасининг яхши еб-ичгиси, чирой-

ли кийингиси келади. Ҳали тузукроқ институтларда ўқитиш, уйли-жойли қилиш деган орзулар ҳам бор. Икки йилча аввал Устоз Қалқонов кўярда қўймай ўзига муовин қилиб олди. Рад этолмадим. Кекса одам, ишонч билан мўлтираб тургандан кейин... Ойлигимга арзимас чой чақа, бир ташвишимга минг ташвиш кўшилди. Йўқ, мен ишдан нолимайман. Ўқитувчилик ҳам жону дилим. Юрагим, бутун ақлу фикримни бериб ишласам дейман. Лекин... ҳаммаёқда чигаллик.

Алгебра ўқитувчимиз — Хайрулла, жингалак соч, хушсурат, қувноққина йигит ишдан кетди. Жуда билимдон, ҳисоб-китоб илмини чуқур ўзлаштирган муаллим эди.

— Ака, — деди у бир кун уйимга келиб. — Бир қўшма корхона ишга чақиряпти. Кетсаммикан-а? Кўряпсиз иктисод чаток. Рўзгоримиз катта.

— Қанча ойлик беришмоқчи улар?

Хайрулла ўзига ваъда қилинган маошни тилга олди. Зўр! Лекин мен дабдурустдан оқ йўл тилаёлмайман. Мактабни ҳам ўйлашим керак-да, директор ўринбосари номим бор.

— Устоз Қалқонов билан би-ир маслаҳат қилиш керак-да, — деб масъулиятдан ўзимни опқочдим.

Хайрулла чайналди. Афтидан унинг мактабдан кетгиси йўқ.

— Ака, тўғриси, муаллимчилик ёқади ўзимга, — деди у ўйланиб. — Раёно мудирини билан гаплашиб кўрсак-чи, балки қандайдир имкониятлар бордир. Балки, зарур кадр сифатида менинг ойликларимни ошириб қўйишар. Тинчгина шу ерда ишлайверардим.

Содда муаллимнинг хаёлларига кулибгина қўйдим. Ахир, ҳаммаёқда бир хил хўроз қичқирган, қанақа имконият? Шундай бўлса-да, эртаси куни Хайрулла иккимиз Эркабоевнинг қабулига кирдик.

Арзу ҳолимизни эшитиб мудирнинг фигони фалакка чиқди.

— Кетсанг кетавер! Қани унақа жойга мени ҳам чақиришсаю жўнаворсам. Ёғли жойдан қолма, боравер!

Эркабоевнинг кесатиклардан Хайрулла икковимиз мулзам тортиб қолдик. Мудир яхна чойдан бир хўплаб тагин хужумга ўтди.

— Мактабда ҳар ким ишлаёлмайди, ука! Аввало ватан туйғуси керак, фидойилик зарур.

— Мен чет элга кочиб кетмоқчи эмасман, домла, — деди Хайрулла сал бош кўтариб.

Маориф мудири эътирозга эътибор бермай, ўз фикрини шеър билан яқунлаган бўлди.

— Эмас осон бу майдон ичра турмак, шер панжасига панжа урмак. Ана, вассалом!

Ана, вассалом. Хайрулла ишдан кетди. Унинг «алгебра»си менга қолди.

— Боймуроджон, ўзинг бир амаллаб тур, — деб ялинди Қалқонов. — Худо меҳрибон, бирор математикни бериб қолар.

Кўндим. Умуман, дарс соатларининг кўплиги яхшию, бироқ имконият деганларининг ҳам чегараси бор-да. Кўрпага қараб оёқ узатиш керак. Алгебра — мураккаб фан. Айниқса сўнгги йилларда у баттар мураккаблашгандай. Алоҳида билим, тажриба талаб қилади. Лекин ноилож, виждонга хилоф бир тарзда, устоз айтгандай амал-тақал қилишга киришдим.

Отам қурувчи уста эди. Қон тортдими, ишқилиб шу хунардан менга ҳам юққан. Унча-мунча иморатларни пой-деворидан тортиб томигача қуриш кўлимдан келади. Тўғриси шу отамерос касб тирикчиликка асқотиб турибди. Таътил пайти асбоб-ускуна орқалаб мардикорчиликка кетаман. Албатта, узоқ-узоқ жойларга. Тирикчиликнинг айби йўқ дейишадию, бироқ мен бу хунаримни сир сақлашга ҳаракат қиламан. Ўқувчиларим билмасин дейман. Ўзимни узоқ-узоқларга саёҳат қилиб, дам олиб келгандай кўрсатаман. Туман марказида бир-иккита уста йигитлар бор. Шерикмиз. Топишимиз ёмон эмас. Лекин ҳамиша кўнглим хира, хаёлларим паришон.

Ўтган қишнинг адоғи эди. Ёгин йўғу бироқ, ҳаво совук. Кечки пайт кўй-қўзилар даштдан қайтди. Ҳисоблаб, текшириб кўрсам — бўғоз эчкимиз йўқ. Дарров ўша қуни навбати бўйича чўпонлик қилган кишига учрашдим. У ҳам бош қашлаб тайинли жавоб айтолмади. Афтидан, эчки болалаб даштда қолиб кетган! Дарҳол Кенгсойга югурдим. Бормаган жойим, сўрамаган кишим қолмади. Лекин эчкидан ном-нишон йўқ. Охири, тун ярмига яқин таъбим тирриқ бўлганича уйга келдим. Ҳамишагидек электр узиб қўйилган. Бутун посёлка зим-зиё. Бола-чақа ҳам ухлаб қолган. Тимрскиланиб шам ёқдим. Лекин ичимга минг бир чироқ ёқилса-да ёришмайди. «Бутун бошли эчкидан ажралдим-а?!» — деб ўйлайман юрак-бағрим

ўртаниб. Тунов куни меҳмонлардан қолган ярим шиша ароқни топиб ичдим. Газагига чакки яладим. Бир зум алам-изтиробларим босилиб, чарчокларим тарқалгандай бўлди. Эртанги дарсларга тараддуд кўришим, конспект ёзишим керак эди. Ноилож, китоб-дафтарларимни хон-тахта устига олдим. Бироқ на китоб varaқлагим, на қоғоз коралагим келади. Кўнглимнинг ярмида манави китоб-дафтар, ярмида йўқолган эчки. Ақл-шууримнинг ярмида эртанги дарслар ташвиши, ярмида эса молу жон қайғуси. Эчкимисан эчки эди-я ўзиям, қай бир йили устачилиқдан орттирган пулимга олгандим. Нукул эгиз туғарди, омон бўлгур. Дод солиб йиғласам дейман.

Бир пайт дарвоза тақиллагандай бўлди. Бирдан ҳушёр тортдим. «Бирортаси эчкини топиб келдимикан?! Ё, пирим...»

Елкамга чопонимни елвагай ташлаб ташқарига отилдим.

Дарвоза ёнида Норхол турган экан. Эғнида апил-тапил кийилган халат, дуррачаси сирғалиб бўйнига тушган.

— Ака, — деди у хик-хик йиғлаб. — Ёрдам беринг, қизим ўлиб қолади, иситмаси баланд.

Ҳовлиққанимча яна ичкари отилдим. Яхшиям хотин касалманд, яхшиям унинг дори-дармон қутигачаси бор. Ишқилиб ичидан бирон-ярим таблетка топса бўлади. Қўни-қўшнилари ҳам шунга ўрганиб қолишган, вақт-бевақт у-бу малҳам сўраб чиқиб туришади.

Ўзимча зарур деб ўйлаган дориларни олдиму тагин ташқарига отилдим.

— Юр, Норхол, қўрқма. Ҳаммаси яхши бўлади.

Норхолнинг уйи бизникидан анча узоқда. Посёлканинг нариги чеккасида деса ҳам бўлаверади. Аслини суриштирганда, бу чала ҳовли Норхолнинг эрининг бир узоқ қариндошига тегишли. Узоқ қариндош ҳовлини бутлашга кучи етмай, ижарага топшириб қўя қолган. Норхолнинг эри эса икки йилдан бери бедарак. Иш излаб Россия томонларга кетганича қайтмади. Аёл икки нафар гўдаги билан қолиб кетди. Хайрият, тўнғичи бу йил биринчи синфга чиқди. Ҳар ҳолда онасининг кўз олдига бўлади. Қизчаси эндигина икки ёшдан ошди. Норхол уни гоҳ онасига, гоҳ сингисига ташлаб мактабга чопади. Иш-да. Ҳар нечук шу ердан топгани ўзига ва болаларига етиб турибди. У она тили ва адабиётдан дарс

беради. Бир йилча аввал Норхолни илмий мудирликка кўтардик. Чунки бунақа ишга ҳуснихати чиройли, имлода қусури йўқ, сариштали, хушмуомала кадр керак. Анча ёш бўлишига қарамай, жамоамиз бир овоздан шу аёлни маъқул топишди.

Ўша тунда Норхолда ҳеч бир илмий мудиралик нукси йўқ эди. Теваракка телбавор-телбавор аланглаб, пик-пик, шўрк-шўрк йиғлаганича қоқила-сурила борар эди.

Ниҳоят, уникага етиб келдик. Икки хонали лойсувоқ уй. Ичкари муздек. Ўртадаги хонтахта устида бир бўлак шам тириша-буриша ёниб турибди. Унинг лип-лип ёруғи хона ичини ғира-шира ёритади. Чаласувоқ девор бетига каттагина гилам осилган, бурчақда бир сандиқ. Сандиқ ёнида кийим жовон. Хона тўрига тўшалган ўринда икки боласи ётибди. Шарпамизни пайқаб қизча йиғлаганича ўрнидан турди. Чиндан-да ёситмаси баланд.

Норхол икковимиз қизчанинг хархашасига қарамай дори ичирдик. Мен шиша тубида қолган ароқни ҳам олиб келган эдим. Шунини дарров гўдакнинг баданига суртиб ташладим. Сўнг кўрпачага ўраб ётқиздик.

— Нега печ ёқмагансан? — деб сўрадим хануз болалари билан андармон Норхолдан.

— Чалма соб бўлибди.

Мен яна ташқарига отилдим. Қоронғиликда тимирскиланиб хас-чўп йиғишга киришдим. Кўча бошида тарвақайлаб ўсган дарахтнинг қуруқ шохларидан синдириб-синдириб олдим. Шунга ҳам анчагина вақт кетди. Хуллас, бир амаллаб печ ёқдим. Аввалига тутаб-тутаб турган ўтин, охири гуриллаб ёнишга тушди.

Норхол гоҳ болаларига, гоҳ хонтахта устида сочилган китоб-дафтарларига хорғин термилиб ўтирарди.

— Ёситмаси тушдимми? — сўрадим ундан.

— Ҳа, — хира бир товушда жавоб берди Норхол. — Озгина терлади. Кечирасиз, Боймурод ака, сизни ҳам ташвишга қўйдим.

Теварагимга секин разм солдим. Худди менинг уйимдек шип-шийдам, тўзғиган хона, сочқин китоб-дафтарлар беихтиёр ўз дарду ташвишларимни яна миямга урди. Ич-ичимда тагин алам-изтироб кўзгалди. Айни чоғда кўнглимдаги алғов-далғовлар Норхолнинг ҳам юрак-бағрини ўртаб турганини чуқур хис этдим.

Аёлнинг хушбичим юзида, маъюс кўзларида шамнинг

лип-лип шуълалари ўйноқларди. Беихтиёр уни қучиб эркалагим, овутгим келиб кетди.

— Норхол, — дедим оҳиста унинг қўлидан тутиб. — Куйинма. Бизга ҳам боққан бахтли кунлар бордир, ахир.

Норхол беадоқ алам-изтироб билан қўзларимга тикилди. Ҳа, бу алам-изтироб менга жуда-жуда таниш эди. Нимадир томоғимга тикилиб келди.

— Норхол, ўзимнинг жоним, — дедим уни оҳиста бағримга тортиб.

Аёл қўққис хўнграб қўқсимга бошини қўйди.

Ўша тун тонгга яқин уйга қайтдим. Юрагимда бир ўт ёнар эди, бу муҳаббат ўти эканини сал кейинроқ англадим. Мен Норхолнинг ўзимникидек дард-ғусса қалққан юз-қўзларини севиб қолдим. Ёш бир ерга бориб етганда ногоҳ бунақа туйғуга дуч келиш... Аввалига уялдим, ўз-ўзимни койидим, сўқдим. Одоб-ахлоқнинг бутун авлиёлари номидан ўз-ўзимга насихатлар қилдим. Бироқ бари бефойда. Норхолнинг юз-қўзларидаги ўша таниш изтироб-қайғу мени ўзига оҳанграбодек тортар эди.

Хурмагли терговчи, мени бир чеккага тортиб, аллақандай юмалоқ хат юзасидан сўраганларингизга жавобим шу. Сиз истагандай алоҳида тушунтириш хати ёзмайман. Тўғрироғи, ёзолмайман. Анови Нажот Ғайбулла ҳақида эса истаганингизча сўранг. Керагидан ортиқ қилиб ёзиб бераман.

Худди ўша телбавор хисларга қоришиб юрган кунларим Нажот Ғайбулла пайдо бўлди. Унинг пўрим устбоши, мағрур ва сипо юриш-туришлари аввалига менинг ҳам энсамни қотирди. Сўнг янги муаллимга ҳавас қила бошладим. Бу ҳавас, чуқур ўйлаб қарасам, кейинчалик беаёв ҳасадга айланиб қолган экан. Нажот Ғайбулла икки-уч ҳафта ичидаёқ мактаб жамоасининг қалбига, руҳига кириб олди. Ўқитувчилар бир-биридан яшириб-яшириб, тортиниб-тортиниб беихтиёр унга тақлид қила бошлашди. Ҳафталаб соқол киртишламайдиган баъзи бир муаллимлар кунора киртишлаб, сочларини орасталаб, ҳатто енгил-елпи хушбўйлар сепиб келар бўлишди. Айрим ҳазилкаш, хушчақчақ ҳамкасблар викор ва салобат илинжида қош-қовоқ уйиб юришга тиришардилар. (Муаллима хотинларнинг пардоз-андозлари қуюқлашгандан-қуюқлашганини айтмай қўя қолди.) Бироқ буларнинг бари беҳуда эди, беҳуда! Минг тараниб-минг ясансак-да, минг ғўдайиб— минг чимрилсак-да, барибир бизда ни-

мадир етишмасди. Ҳатто бир гал Нажот Ғайбулла соқоллари ўсик, одмигина, вижимтоб кийимда ишга келди. Ҳайхотки шугина аҳволда ҳам у барчамиздан ўктам, барчамиздан хушсурат кўринар эди. Ҳа, бизларда мактабга ярашиқсиз аллақандай қусур борлигини тобора англаб борардим. Гўё суд курсисига тизилишган айбдорлардек «Ўқитувчилар хона»сида паришон ўтирган ҳамкасбларимга қараб кўпинча ўша қусурларини излаб қоламан.

Ўқувчилар ҳам ўзгариб қолишгандек эди назаримда. Айниқса, Нажот Ғайбулла дарс ўтадиган синф болалари. Унча-мунча муаллимларни туртиб-суртиб кетадиган, ерга урсанг кўкка сапчийдиган безори ўқувчилар ҳам Нажот Ғайбулла кўринганда ипақдек майинлашиб одоб сақлашар эди.

Бир гал катта танаффус пайти биология муаллими Ҳасанов билан ҳовлида суҳбатлашиб турардик. Нажот Ғайбулла ҳам ёнимизга келди.

— Кеча телевизорда футболни томоша қилдингизми? — дея Ҳасанов янги муаллимни суҳбат мавзусига тортди.

Нажот Ғайбулла бош ирғади:

— Ҳа, роса зўр ўйин бўлди.

Ҳасанов ўйинда ютқазган жамоанинг хайрихоҳи экан. Асабийлашган кўйи бўшанг футболчиларни бирин-кетин сўкиб, танқид қила кетди. Шу орада тўққизинчи синфнинг безори ўқувчиларидан бири ёнгинамиздан ўтиб қолди.

— Эй, Жумаеп! — дея Ҳасанов муаллим ўқувчини тўхтатди. — Носвойингдан бир отим бер-чи! Миянинг қатиги чиқиб кетди.

Тиржайганча чўнтак қовлашга чоғланган ўқувчи ногоҳ орамизда турган Нажот Ғайбуллани пайқаб қолди-ю тек котди. Сўнг жиддий қиёфада биология муаллимига юзланди:

— Кечирасиз, устоз. Мен унақа нарса чекмайман. Бошқа бировга ўхшатдингиз.

Ўқувчи минг бир хижолат билан биздан узоқлашди.

Нажот Ғайбулла бизга эл бўлолмади. Лекин у ўқувчилар тугул ўқитувчиларнинг ҳам кўнглини топишга астойдил интилар эди. Ҳатто, бир гал муаллимларни ўзининг жуғрофия кабинетига йиғиб, дунё ғаройиботларига, оид кассеталарни кўйиб берди. Хужжатли фильмларнинг кўпи инглиз тилида экан. Янги муаллимнинг ўзи илҳом

билан шарҳлаб, тушунтириб турди. Икки соат мириқиб экранга тикилган жамоа, ниҳоят, Мексика» сериалларидан-да ажойиб томошалар борлигига иқрор бўлишди.

Февралнинг бошларида фанлар бўйича туман олимпиадаси бошланди. Сараланган ўқувчиларни марказга олиб боришим керак эди.

— Устоз, менинг машинамда борамиз, — деб қолди Нажот Файбулла.

Бу таклиф менга ҳам маъқул тушди. Қалқонов муаллим ташаббускор янги муаллимнинг дуои жонини қилиб чарчамади.

Эрталаб йўлга тушдик. Яп-янги «Нексия»нинг орқа ўриндиғига ястанишган болаларнинг қувончига таъриф йўқ. Гўё билимларига билим, иқтидорларига иқтидор қўшилгандай. Ҳаво совуқ. Тун бўйи ёмғир аралаш ёғиб ўтган қор дала-даштда ола-қуроқ тўшалган. Машина посёлканинг ўйдим-чуқур йўлидан охишта елиб катта трассага чиқиб олди. Нажот Файбулланинг жағи-жағига тегмай, иқлим, тупроқ ҳақида болаларга алланималарни астойдил тушунтириб борарди. Болалар ҳам завқ-шавқ билан қулоқ солишган. Бироқ менинг негадир кўнглим ғаш, таъбим тирриқ эди. Назаримда ўқувчилар мен ва Нажот Файбуллани зимдан-зимдан таққослаб баҳслашаётгандай: Нажот «Нексия» ҳайдаб боряпти, мен эса тиршибгина ўтирибман. Кундуз телпак, чарм камзул уники, богичи шалвираган қуён тери телпак, эскигина плаш меники, Нажотнинг болаларга айтар гапи жуда қўп, мен эса ҳатто дарсда керакли сўзни тополмай гангийман.

Туман марказига етиб келдик. Олимпиада ўтказиладиган мактаб ҳовлиси гавжум. Болалар, ота-оналар, ўқитувчилар. Машинадан тушиб бир чеккада уймалашиб турдик. Нажот Файбулла йўлнинг нариги бетигаги сомсапазни кўзлаб кетди. «Яхшилаб овқатланиб олишларинг керак, — деганди у йўлда болаларга, — эсам каллаларинг ишламай қолади». Янги муаллимни кута бошладик. Шу пайт пўрим кийинган йўғон бир киши ўтиб қолди. Ёнидаги қизи шекилли. Кўзимга жуда иссиқ кўринди. Тикилиб турганимни пайқади хойнаҳой, йўғон киши мен томон қаради. Қаради-ю жойида таққа тўхтади. Мен ҳам уни дарров танидим. Туманнинг донғи кетган бойларидан бири. Ёзда данфиллама уйининг томини ёпиб берган эдик. Гап орасида у менинг ўқитувчилигимни билиб

қолиб алохида хурмат-эъзоз кўрсатган. Ҳатто келишилган хизмат ҳақиға анчагина қўшиб ҳам берган эди.

— Ҳа, домла, ўзларими, — деди йўғон кимса мен томон юриб. Семиз башараси тўла истехзо. — Какраз сиз керак эдингиз менга.

Шоша-пиша салом бериб қўл узатдим.

— Бу... томдан чакки ўтиб кетди-ку, уста домилла, — деди у истар-истамас кўришаркан. — Ҳақни ҳалоллаб олиш керак-да. Сизга ишонгандик.

Назаримда унинг товуши гулдираб бутун теваракка эшитиларди. Шу сабаб беихтиёр ўшқириб юбордим.

— Бақирманг, ака! Кар...

Гапим бўғзимда қолди. Таниш мижоз бир интилиб ёкамга чанг солди.

— Ия, жаҳлимиз ҳам борми ҳали?! Ўх, кўрнамак!

Йўғон кимса бир силтаб тортди-ю, муз қатрон ерга чўккалаб қолдим. Қуён тери телпак бошимдан учиб кетди.

— Мактабдаги болаларни алдайсан, менимас! — хануз ўшқирарди эски мижоз. — Сендан бошқа уста мардикорларни ҳам кўрганмиз. Ҳеч бири нонкўрлик қилмаган! Тағин домилла эмиш бу...

Хайриятки, шу пайт Нажот Файбулла ўқдек учиб келди. Келди-ю йўғон кимсанинг нақ қаншаримга йўллаган гурзидек муштини ҳавода тутиб қолди.

— Нима гап? Қўйворинг! — халоскор ҳамкасбимнинг товуши босиқ, бироқ алланечук амрона эди.

Эски мижоз орқага тисарила-тисарила Нажот Файбуллани бир қур кўздан кечириб чиқди.

— Кечирасиз, катта бува, — деди беўхшов илжа-йиб. — Озгина қизишиб кетдик. Манави нонкўр, асабимни бузди.

Эски мижоз Нажот Файбуллани аллақандай амалдор ҳаёл қилди, шекилли, уэр кетидан уэр сўраб биздан узоқлашди.

Мактаб майдонида йиғилганлар хангу манг қараб туришарди. Уяту аламдан юзим мисдек қизиб, кўзларим хира тортиб кетди. Ўқувчиларимдан бири сал нарида ерпарчин бўлиб ётган телпагимни олиб узатди.

Ўша куни олимпиадани қандай ўтказиб, қандай уйга қайтганимизни эслаёлмайман. Кун бўйи уяту алам алангасида алахсиб юрдим. Устига-устак, Нажот Файбулла жанжал ҳақида бир оғиз ҳам сўрамади, гўё ҳеч нарса

бўлмагандай, хамишагидек болалар билан завқ-шавқла сухбагини давом эттирарди. Мен уни буткуя ёмон кўриб қолдим. Кўнглимдаги ҳавас аллақачон ҳасадга айланиб улгурган эди!

Хаёлларим алғов-далғов бўлиб кетди. Эски мижознинг истехзоли юзи, муаллақ қолган мушти мени кечаю кундуз таъқиб қилиб юрарди. Юрсам ҳам, турсам ҳам у ҳақида ўйлардим. Ўйлаганим сайин ўзимни ўша бойвачча олдида гуноҳкор санайман. Чин-да, иззат-икром кўрсатиб, қўйин-қўнжимни тўлдириб жўнатганди-ку?! Бир ойлик меҳнатимга берган ҳақи рўзғоримнинг бир йиллик каму кўстини бутлади-ку, бола-чақа бир қур яйради-ку? Лекин астойдил ишлагандик. Нима жин тегди экан томга?

Шундай алғов-далғов хаёллар исканжасида уч кун ўтди. Пайшанбадан жумага ўтар кечаси ёмғир ёға бошлади. Жума куни эрталаб, ёмғир қорга айлана бошлаган бир пайтда мен саккизинчи синфда эдим. Физика дарси. Синфхона хийла совуқ. Ўқувчилар устки кийимларига бурканиб, бесаранжом ўтиришибди: ўзаро пичирлашган, шарақлатиб китоб-дафтар варақлашган, алланималарни талашган... Айниқса, қай бир бурчакда ўтирган ўқувчининг қув-қув йўтали асабларимни баттар эговлайди.

Бир амаллаб йўқлама қилиб бўлгач, дераза тараф хомуш тикилиб ўтирган қизни чорладим:

— Болтаева, ўтган дарс қанақа мавзунини ўргангандик?

Қиз норизо чимрилганича ўрнидан турди.

— Ньютоннинг биринчи қонуни.

— Ўтир. Искандарова! — шивир-шивири ҳеч ҳам тугамаётган, озғингина ўқувчини чорладим. — Доскага кел. Ўтган мавзу бўйича би-ир сўйлаб бер-чи.

Искандарова қунишибгина доска ёнига келди.

— Ньютоннинг биринчи қонуни — ҳар қандай жисм унга бошқа жисмлар таъсир қилиб...

Мен дераза ортида чарх уриб ёғаётган қор учқунларига термилганча хаёлга чўмдим: «Анавининг тоmidан роса чакка ўтган бўлса керак...»

Бир пайт ҳушёр тортиб ўгирилсам, ўқувчи қиз жи-мибгина ҳукмимни кутиб турибди. Қулоқларимнинг шан-ғиллаб туришига қараганда тузук жавоб берганга ўхшайди.

— Яхши. Ўтир, Искандарова, — дедим хижолатланиб.

Сўнг синф журналига қараб, анчадан бери баҳоланмаган Хўжамов Нурматни чорладим. Аммо, бу ўқувчининг ҳам жавоблари кулоғимга кирмади, ҳисоб. Бетизгин хаёллар беихтиёр олиб қочарди: «...ҳакни ҳалолла олиш керак... тешиб чиқади...»

Охири, чидаёлмадим. Ўқувчиларга навбатдаги сабоғини шоша-пиша тушунтирган бўлдим мақсадга кўчдим.

— Болалар! — овозим алланечук титраб чикди. — Илтимос, тўполон кўтармай, жимгина ўтириб туринглар. Зарил бир ишим бор, бормасам бўлмайди...

Шунда мен... шунда мен кўзимга ҳамдардлик билан термилиб турган йигирма жуфт беғубор содда кўзларни кўрдим!

Эскигина пальтога бурканиб ўтирган синфбоши Алишер ўрнидан турди.

— Устоз, — деди у суяклари бўртган, серкадоқ қўллари кўксига қўйиб. — Сиз бемалол. Биз жимгина дарс қилиб ўтирамыз. Ишонинг.

Томоғимга алланима тиқилиб ташқарига отилдим.

Аҳдим қатъий эди. Ўша чиқишда тўппа-тўғри уйга бордим асбоб-усқунани орқалаб туман марказига кетдим. Эски мижознинг уйини топиш осон эди. Чошгоҳга яқин ёмғир-қорда ивиган кўйи данғиллама ховлига кириб бордим.

«Ҳаққимни ҳалоллагани келдим» — дедим хангу манг қотган ўша йўғон кимсага.

У хижолатланиб мени меҳмонхонага бошлаб кирди. «Э, домилла, аллақачон тузаттирганман уни, — деди, — бекор овора бўлибсиз-да».

Ўша куни азиз меҳмон бўлдим. Бойвачча кун пешиндан оққан бир пайт ўз машинасида мени мактабга олиб келиб қўйди. «Домилла, шугинани олиб қўйинг, — деди йўл-йўлакай чўнтагимга пул тиқиштириб. — Узр, озгина бўп колди, биз ҳукумат эмас-да, кўп-кўп узатгани». Қувноқ хайрлашдик. Рухим енгил, димоғим чоғ эди. Дарслар тугаб қий-чув билан қайтаётган ўқувчилар орасидан синфбоши Алишерни топиб вазият ҳақида сўраб-суриштирдим. Ҳаммаси жойида. Асбоб-усқуна солинган қопни ўғлимдан бериб юборгач, мактабга кирдим.

«Ўқитувчилар хонаси»да Қалқонов муаллим, Нор-

хол ва Нажот Файбулла ўтиришган экан. Норхол мен томон ташвишланиб кўз ташлади-ю, димоғим чоғлигини кўриб чехраси ёришиб кетди. Жилмайди.

Нажот Файбулла алланималар ҳақида куйиб-пишиб гапирар эди. Унинг эхтиросли гап-сўзларидан англадимки, у Самарқанду Бухоро томонларга саёхат уюштирмақчи экан. Улов масаласи ҳал бўлар эмиш.

— Яна пул йиғарканмиз-да? — дея ҳуркибгина сўради директор.

Нажот Файбулла енгил кулиб, елка учирди:

— Нега энди? Махсус фонд.

— Нажотжон, — беихтиёр зорланиб юборди Қалқонов муаллим. — Тинч қўяйлик шу ғамхўр фондни! Билдик, кўрдик, жуда меҳрибон, таълим-тарбияга жонкуяр экан! Илтимос, болам, оч қорнимиз, тинч қулоғимиз. Шу Самарқандни худо хоҳласа, бир кун томоша қилармиз.

Енгилгина кулишдик. Нажот Файбулла ўйчан тўнғиллади:

— Болаларга ваъда берганман-да.

Орадан бир ҳафта ўтиб хушхабар олдик. Физика бўйича олимпиадага борган ўқувчи биринчи ўринни олибди!

— Табриклайман, устоз, — дея ҳаяжон билан қўлимни қисди Нажот Файбулла. — Бу сизнинг меҳнатингиз! Кам бўлманг.

Қалқонов муаллимнинг ҳам қувончлари чексиз эди.

— Боймуродбой, насиб бўлса, районнинг навбатдаги фахрий ёрлиғи сизники! Қани, қарз бўлиб тураверингчи, кейинроқ юварсиз.

Мен... мен аввалига жуда қувондим. Шундай тиришқоқ, илмсевар, машаққатларга қарамай, ўз устида ишлайдиган ўқувчиларимиз борлигидан бошим осмонга етди. Сўнг туйқус кўнглим ғашланди: «Устозман деб керилишга ҳаққим борми? Шу ўқувчининг камолига қанча ҳисса қўшганман ўзи? Синфхонага кириб-чиқиб туриш, мавзунини бир амаллаб тушунтириш етарлимикан?..»

Ўша куни Нажот Файбулла қувончдан ял-ял ёниб, биқинимдан нари кетмади. Унинг бировлар ютуғидан бунчалар ҳаяжонланиши жуда ғалати туюлди менга. Гоҳ ажабланиб, гоҳ энсам қотди.

— Устоз, насиб бўлса, вилоят мусобақасига ҳам бира борамиз, — деди у яна қўлимни қисиб.

Йўқ, Нажот Файбулла билан вилоятга бориш насиб этмаган экан. Кўп ўтмай, домла Хуррамовичнинг фидо-корона меҳнати туфайли янги муаллимнинг сирлари фош бўлди. Ниҳоят, ундан қутилиб энгил тортдик!

Нажот Файбулла бизга бегона эди. Биз-чи?! Бу ёғини ўйласам, тўғриси тубсиз жар лабида тургандек ҳис қиламан ўзимни. Бироқ айнан шу савол хаёлимда тегирмон тошидек бот-бот айланаверади. «Биз-чи?! Ишқилиб, биз мактабга бегона эмасми?..»

Ўз қўлим билан ёзганларим шу. Кўнглимдаги туйқус шаррос қуйилиб кетганидан ўзим ҳам ҳайрону лолман. Мана, битикларимни яна бир карра ўқиб чикдим. Бироқ кўнглимда на кўркув, на севинч, на афсус, на-да умид. Юрагим, хаёлларим алланечук бўм-бўш.

* * *

*(Домла Х.Хуррамовичнинг
тушунтириш хати)*

Олий тоифали ўқитувчиман. Тарих, ҳуқуқ каминанинг қўлида. «Тарих қўлингдами, демак келажак ҳам сеники», деган пурмаъно хикмат бор. Раҳмат, доноларнинг юксак ишончи учун, раҳмат. Халқ номидан, юрт номидан қўлимдан келганини қиламан.

Текширувчилар, кузатувчилар кўп келади мактабимизга. Ҳаммалари каминанинг камтарона фаолиятига юксак баҳо беришган. Тарих, ҳуқуқшунослик ўта мураккаб, ўта масъулиятли. Бу фанлардан сабоқ бериш учун нафақат билим, нафақат тажриба, балки талант ҳам керак экан. Минг шукрлар бўлсинки, бу ҳислатларнинг ҳеч биридан каминани қисмаган. Менинг ҳар бир дарсим — санъат. Мана, ўқувчиларим гувоҳ. Улар сабоқларимни парталарга қапишиб, нафас олмай тинглашади. Ўзим ҳам беихтиёр дарс дунёсига шўнғиб кетаман-да: гоҳ мисли Темур бобо, гоҳ ҳазрати Жорж Вашингтон бўлиб ҳайқираман. Зарбу зўримдан баъзан доска, баъзан стол-стул шикаст тошган пайтлар ҳам талайгина. Менинг сабоқларим таъсиридан жуда кўп ўқувчилар ҳуқуқшунос, қонуншунос бўлмоқни орзу этишади. Бунга ҳам мисоллар кўп.

Мактабимизда пайдо бўлган Нажот Файбулла бир гал жуғрофия кабинетида видеокассета қўйиб берди. Аллақайси мамлакатнинг маориф тизими ҳақида экан. Қў-

риб-эшитиб на куларимни, на йиғларимни билмай қолдим. Ўша мамлакатда болаларни ўн саккиз ёшигача қора меҳнатга жалб этиш жиноят экан. Мактаблари нақ жаҳонгирларнинг қасридай. Егулик, ичкилик муҳайё. Ҳатто бемалол уйқуни урадиган хобхоналари бор, гўё у ерга ўқишгамас, дам олишга боришади бу арзандалар. Болаларни кўрдик. Ҳаммаси қоғозга ўралган попук канддек.

«Йўқ, — дедим ич-ичимда, — бунақа йўл-йўриқ бизга тўғри келмайди». Чин-да, унақа тайёрга айёр, инжик болалардан худо сақласин. Биз соғлом авлод учун кураш-япмиз. Анавиларникига ўхшаш шарт-шароитларда болаларимиз мўрт, иродасиз, заиф бир тўдага айланиб қолади. Шунинг учун уларни гўдаклигиданоқ ҳаёт хўрликларида, қора-оқ меҳнатларда чиниктириш зарур. (Бу борада пахта пайкалларимиз хўб қўл келади-да!) Оғир меҳнатдан, очлик-муҳтожликдан ҳали ҳеч ким ўлмаган. Мана, масалан биз. Шўро даврининг барча кўргиликларини кўрдик. Бошимизда қилич ўйнаб турарди-я?! Йўқ, ўсиб-улғайдик, ҳеч кимдан камимиз йўқ. Муҳтожлик фаровонликнинг, меҳнат роҳатнинг қадрига етишга ўргатди. Машаққатлар ёшларни курашга чорлайди, иродали, интилувчан авлодга айлантиради. Мана, мисол учун кўп узоққа бормай, куни кеча олимпиада мусобақасида биринчи ўринни эгаллаган ўқувчини олайлик. Шугина ҳам пахта пайкалидан декабрнинг бошларида қайтди. Бутун бошли синф уч-тўрт дарсликни галма-гал ўқишади. Устига-устак посёлкада кечаси соат тўққиздан сўнг электр узиб қўйилади. Қадрдон шам, лампа чироқ ишга тушади. Шундай қийинчиликлар ҳалиги голиб ўқувчимизни букиб-енгиб қўймаган-ку?! У илм учун интилди, тиришди. Натижа эса аъло. Мана, сизга соғлом авлод!

Менким, олий тоифали ўқитувчи, Тарих, ҳуқуқ илкида бўлган зот қатъий айтаманки, турмушимизда учраб турган айрим камчилик ва қийинчиликлар эрта-индин барҳам топади. Арзимас хато, арзимас машаққат деб дунёга айюҳаннос солиш марднинг иши эмас. Майда-чуйда қусурларга чалғимай кўзимизни каттароқ очайлик, хушёр ва огоҳ бўлайлик, бошимизда бошқа жиддий хавф-хатарлар айланмоқда. Мустақиллигимизнинг ҳар хил ёвлари теварагимизда изғиб қолган. Динни қалқон қилган ёт унсурлар ўз ғояларига ёшларимизни эргаштириб кетиш-япти. Ана ўшаларнинг ғоясига қарши ғоя билан кура-

шиб, пешонасидан дарча очиб қўйишимиз керак. Юрагида ваган туйғуси бор ҳар бир фуқаронинг шарафли бурчи бу. Бунақа туйғу каминага ҳам ёт эмас, албатта. Дарсда ва дарсдан бўш вақтларимда жамоат ишлари билан фаол шуғулланаман. Шу сабаб нафақат мактаб аҳли, балки маҳалла-қўйдагилар ҳам мен яқинлашган дам оғох ва хушёр бўлиб қолишади. Кўзларида душманга нисбатан нафрат ва ғазаб учкунлари порлайди, теваракка безовта-безовта аланглашади. Мен эса тинчлик-хотиржамлик учун камтарона улуш қўшаётганимдан қувонаман.

Шундай кунларнинг бирида Нажот Ғайбулла — янги муаллим пайдо бўлди. Кўриниб турибди — бирорта бойваччанинг инжиқ эркатойи. Тагида машина, сарупоси қимматбаҳо, юз-кўзида бойваччаларга хос гурур, ўзига ишонч. Бунақа қиёфа мактабдек камтар-камсуқумлар масканига мутлақо ёт. Сирли ва хатарли нусха пайдо бўлганини юраккинам дархол сёзди. Янги муаллим хақида зудлик билан совхозимиз хўжайини Чинор Тоштемировични оғохлантирдим. «Эринмасангиз кузатаверинг уни», — деди хўжайин ижирғаниб. Албатта, бунақа шубҳали нусхалар хақида эшитганда ул зот ижирғанади-да. Хуллас, Чинор Тоштемировичдан фатво олиб, енг шимариб ишга киришдим. Нажот Ғайбулланинг ҳар босган қадамини кўздан қочирмай, ҳар айтган сўзини ҳижжалаб мулоҳаза қилдим. Ахён-ахён ўзини илмоқли-сиртмоқли суҳбатларга тортиб кўрдим. Йўқ, бу ҳам тулки экан. Осонликча ён берадиганларга ўхшамайди. Кузатиб, тусмоллаб билдимки бошқа муаллимлар ҳам Нажот Ғайбуллага бегонасираб-бегонасираб қарашяпти. Фурсатни бой бермай, дуч келган ҳамкасабани чеккага тортаман: «Хушёр бўлайлик... жипсликни қўлдан бермайлик, сал ғалати йигит экан-да, а?!»

Ҳамкасабалар хушёрлик билан ҳуркиб кетишади. Қўроклар.

Аммо тан олиш керак, Нажот Ғайбулла болаларга жонкуяр, дарс ўтишга устаси фаранг экан. Ҳеч қайсимизга ўхшамайди-я?! Менким, олий таълимли ўқитувчи ҳам янги муаллимга беихтиёр қойил бўлиб қолган кезларим ҳам топилади. Лекин дархол ўз муқаддас бурчимни эслаб, хушёрлик калимасини бот-бот қайтардим.

Учинчи дарс кизгин бораётган пайт эди. Тўққизинчи синф билан шуғулланияпман. Зерикиб деразадан мундоқ қарасам, Нажот Ғайбулла ховлида. Қўлларини белига

тираб мактаб биносини синчков-синчков кўздан кечиряпти. «Бомбага жой мўлжаллаяпти-ёв» — лип этиб ўтди хаёлимдан. Бош оғриғини баҳона қилиб ташқарига чиқдим.

Нажот Файбулла таажжуб билан қўл соатига кўз ташлади:

— Ия, танаффус бўлдими, устоз?

— Йўғ-е, сал кўнглим айнияпти, безовта бўлдим.

— Бирор ёмон нарса егандирсиз-да.

— Қайдам, — дедим илмоқли гап қилиб. — Уйда тишга босгулик нарса йўғ-у.

Нажот Файбулла жавоб бермай мактаб пештоқига тикилиб қолди. Мен ҳам зимдан ўша ёққа кўз ташладим.

— Устоз, — деди у пештоқдаги байроққа имо қилиб. — Байроқни алмаштириш керак, хилвираб қолибди.

Яна гапни илмоқ қилиб отдим:

— Э, хаёл жойидами, ука? Байроқ ҳадеб алмаштири-лаверадиган нарсами?

— Ия, эскирса ҳам алмаштирамайсизми? — Нажот Файбулла юзимга таажжуб билан тикилди. — Топилмас матоҳ эмас-ку, ана, ҳаммаёқда сотилади. Арзимас пул туради ўзи.

Шу пайт танаффусга кўнғироқ чалинди. Ноилож синфхонага югурдим. Нажот Файбулла сиртмоқларимдан кутулиб қолди, аммо шу-шу эл қатори мендан хуркиб, хурматимни сақлаб юрадиган бўлди. Илк зарбаданок ёмон натижага эришмадим.

Нажот Файбуллага бу овлоқ чўл қўйнидаги овлоқ мактабда пишириб қўйибдими? Мақсади нима унинг? Шунчалар муаллимликни севаркан, ана, катта-катта шаҳарларда, чин бўлмаса, туман марказида мактаб қуридимми? Қизиқ, нега айнан хилват жойни танлаган у? Дарвоқе, икки йилча пойтахтда ҳам ишлаган экан-ку, нега ишдан кетган, қувилганми, қочганми?

Шундай беадоқ шода-шода саволлардан бошим ғовлаб кетади. Тунлари уйқум қочиб юриб чиқаман. Ниҳоят, чуқур-чуқур мулоҳазалардан сўнг ўзимча жумбоқларга ечим топгандай бўлдим.

Нажот Файбулла ашаддий нашафуруш! Уни чақмоқдай қилиб қўйган бойлиги ҳам шунинг орқасидан. Қай бир кун телевизорда кўрсатишган эди. Россияда «кора дори» савдоси билан шуғулланадиган тўда қўлга олинибди. Энг даҳшати, улар захри қотилни болалар ора-

сида тарқатар экан. Аввалига татиб кўриш учун бепул, сўнг арзонроқ, охир-оқибат, чинакамига пуллашга тушишган. Бангиликка мубтало бўлган болалар зигирдек-кина захри қотил сотиб олиш учун ота-оналарининг қимматбаҳо нарсаларини оғуфурушларга келтириб беришган, ўғрилиқлар қилишган.

Нажот Ғайбулламиз ҳам ўшандай ёвуз тўдадан бўлса ажабмас. Ўзини болапарвар, илмпарвар кўрсатиб, мактаб жамоасининг ишончини қозонишга астойдил бел боғлаган! Ҳатто, қай гўрдандир дарсликлар олиб келди, кейинроқ аллақандай телеаппаратуралар келтирди. Биламан, буларнинг барчаси ўз харажатидан. Ишонадики, бу арзимас сарф-харажатлари бир куни жарақ-жарақ тилла танга бўлиб қайтади. Аллақандай махсус фонд ҳақидаги гаплари чўпчак. Ҳатто, унинг айнан шу уйдирмаси менда шубҳа уйғотди. Нажот Ғайбулла телеаппаратуралар келтирган куннинг индинига, «махсус фонд» ҳақида сўраб-суриштиргани туман маориф бўлимига бордим.

Домла Эркабоев мени жуда илиқ кутиб олди. Хийла вақт у ёқ-бу ёқдан ҳангомалашиб ўтирдик. Сўнг секин-аста мақсадга кўчдим.

— Домла, шу... вилоят марказида мактаблар учун аллақандай махсус фонд бор экан-а? Эшитишимча, муаллимларга жуда ғамхўр эмиш. Нима камчилик, нима зарурат бўлса дарров хал қилиб берармиш...

Мен маориф мудирининг хоҳолаб кулиб юборишини кутиб турардим. Эркабоев дам қизариб, дам бўзариб жаҳл билан ўрнидан туриб кетди.

— Домла Хуррамович! Нима етмаяптими сизга, а, нима?! Энди вилоятга шикоят қилмоқчимисиз?! Олий тоифа дедингиз, бердик, икки-уч марта мукофот дедингиз, тўғриладик, икки марта Чортоққа йўлланма қилиб бердик! Мен сизни сира тушунмадим, домла. Нима керак тагин, жаноби олийлари, а, нима?!

Кутилмаган зарбадан эсанкираб қолдим. Ўзимни оклаш учун, асл мақсадимни англатиш учун қилган уринишларим беҳуда кетди, беҳуда! Эркабоев гапирганим сайин тутоқиб, оғзидан боди кириб, шоди чиқиб, мени кўз очиргани қўймади. Охири, бир амаллаб қочиб қутилдим.

Ана шунака! Лоқайдлик ва кўрқоқлик касридан «махсус фонд» сирини очолмай қолдим. Лекин руҳан тушганим йўқ. Арқонни узун ташлаб, кузатув-текширувларни

давом эттирдим. Дарс пайтлари ахён-ахён мактаб йўлагига чиқиб, Нажот Ғайбулла шуғулланаётган синфхонанинг тирқишидан мўралаб келаман. Очиғи, янги муаллимнинг дарс ўтиш услубини кўриб, соҳир овозини эшитиб, ҳузурланган кўйи беш-олти дақиқа эшик ёнида қолиб кетаман. Ҳатто бир гал мени шу ҳолда Қалқонов муаллим кўриб қолди. Бироқ ҳеч бир шубҳага бормаи тағин кабинетига кириб кетди.

Афтидан у ўқитувчиларнинг Нажот Ғайбулла эшиги ёнида тез-тез пайдо бўлишига ўрганиб қолган эди.

Мен баъзи бир баҳоналар билан юқори синф ўқувчиларининг папкаларини текшириб чиқишга ҳам муваффақ бўлдим. Бироқ қотган нон ушққларидан бўлак ҳеч қанақа шубҳали кукун тополмай ҳафсалам пир бўлди. Ҳатто айрим ўқувчиларни алдаб-сулдаб гапга солиб кўрдим. Еса, чекса сархуш қиладиган моддаларни татиб кўришга қизиқтирган-қизиқтирмагани ҳақида усталик билан сўраб-суриштирдим. Болалар аввалига ҳеч вақога тушунмай анграйиб туришди, сўнг кескин бош чайқашди.

«Ҳечкиси йўқ, — деб ўйладим мен бўшашмай, — хали улгурмаган, ё болаларни кўрқитган».

Бир куни синфхона эшигининг тирқишидан кузатарканман, Нажот Ғайбулла ўқувчиларга алланималарнидир тарқатиб чиқаётганини илғаб қолдим! Муаллим улашаётган нарсаларни айрим ўқувчилар ажабсиниб, айримлари қувона-қувона олишарди. Бутун вужудимга севиноч ва ҳаяжон ўрмалади. «Ниҳоят...!»

Мен синфхонага қўққис бостириб киришни мўлжалладиму бироқ дарҳол фикримдан қайтдим. Бунақа оламшумул тафтишда раҳбарлардан биров-ярим бўлиши керак-да. Қонун шунақа, ҳуқуқ шунақа!

Мен Қалқонов муаллим бақира-чақира дарс ўтаётган синфхона эшигини бориб тақиллатдим. Ҳаял ўтмай, директор пайдо бўлди.

— Чў, тақой? — деди у норизо чимирилиб, хойнахой, рус тили дарсининг белига тепганимни уқтириб қўймоқчи бўлди у. Мен шоша-пиша вазиятни тушунтирдим.

Директорнинг кийик кўзларига таҳлика оралади.

— Норхолниям чақирайлик, — деди у ботинмайгина.

Илмий мудира «Ўқитувчилар хонаси»да асабийлашган кўйи Вазирлар маҳкамасининг яқинда чиққан Қарори бўйича ўқув режаси тайёрлаб ўтирган экан. Воқеа ҳақида эшитиб ховлиққанича ўрнидан туриб кетди.

— Қани, кўрайлик-чи.

Узун-қиска Нажот Файбулланинг жуғрофия кабинетига яқинлашдик. Аввал мен, сўнг раҳбарлар эшик тирқишидан ичкари мўралади.

Янги муаллим сокин, ширали бир товушда, жуғрофий бир мавзу ҳақида гапирмоқда. Ўқувчилар эса алланималарнидир ҳузур билан чайнаб, дарс тинглашяпти.

— Чин, бир гап бор-ов, — деб шивирлади директор, — болаларнинг оғзи тўла.

Норхол қатъий имо қилди:

— Кирамиз.

Туйқус синфхонага бостириб кирдик.

Янги муаллимнинг уни ўчиб, бизга хангу манг тикилиб қолди. Ўқувчилар чала чайнаган нарсаларини шошапиша ютиб юборишди.

Вазиятни дархол қўлга олдим.

— Болаларнинг оғзида нима бор?! Билсак бўладими?

Нажот Файбулла кимтиниб-қимтиниб сас берди:

— Банан.

— Банан?! Нима у? — сўради Қалқонов парталар оралаб юраркан.

— Тропик мева, — деб илжайди Нажот Файбулла. — Бугунги дарсимиз тропик мамлакатлар ҳақида, устоз. Болалар мавзуну чуқурроқ хис қилсин, деб банан улашиб чиққандим. Бу ҳам бир тажриба-да.

— Кўрсак бўладими? — деб сўрадим мен, сир бой бермай.

Нажот Файбулла дераза тоқчасидаги қоғоз қутига интилди.

— Марҳамат. Роппа-роса уч дона қолган. Сизларнинг насибангиз, устозлар.

— Кечирасиз, ҳамкасаба, — дея ўнғайсизликни ҳайдаган бўлди Норхол. — Ҳамма синфларни текшириб юрибмиз. Юкоридан шундай буйруқ келди.

Синфхонадан чиқарканман, чув туширган бўлсам-да ўзимни мардона тутдим. Раҳбарлар муқаррар берадиган танбехларга хаёлан жавоб ҳозирладим. Йўқ, хуштаъм мева жонимга оро кирди.

— Раҳмат сизга, домла Хуррамович, — деди Қалқонов муаллим ҳузурланиб банан чайнаркан. — Тез-тез кузатувда давом этинг. Япон сакесидан ҳам куруқ қолмайлик тагин.

Норхол пикиллаб кулиб юборди.

Майли масхара қилса қилаверишин, мён барибир бўш келмайман. Аллақандай кўнгилсизлик, англашил-мовчилик олдида чекинаверсак, юрт тинчлик-хотиржамлиги, болалар ҳимояси учун ким курашади, ким?!

Кузатув-текширувларда яна давом этдим. Аммо На-жот Ғайбулла ҳам илоннинг ёғини ялаганлардан экан. Ҳеч тутқич бермади. Қайтанга обрўси ошиб,- жуғрофия кабинетининг шов-шуви юқори идораларгача бориб етди. Такдирнинг бундай аччиқ ҳазилига ортиқ чидаб бўлмас эди. Чора-тадбирлар кетидан чора-тадбирлар излаб топишдан чарчамадим. Қани энди қурғур захри котилнинг кукунидан уч-тўрт чимдим топиб келсангу анавининг чўнтагига солиб қўйсанг, дарров қўлига кишан кийгизсанг?! Хайрли ишнинг эртароқ битгани яхши-да!

Тунларнинг бирида бедор уйғониб ётар эканман, ило-хий бир сас қулоғимга эшитилгандай бўлди: «Хужжатларини текшир, хужжатларини...» Худди шу сас тонгга қадар калламда, юрагимда акс-садо бериб турди.

Эртаси куниёқ Қалқонов муаллимни бир чеккага тортидим. Гапни дунёнинг нотинчлигидан бошлаб Россияда қўлга олинган нашафурушлар тўдаси ҳақида айтдим. Қарангки, рус тили муаллими бўлса-да, жаноб директор Россиядаги воқеалардан беҳабар экан.

— Янги муаллимдан шубҳам бор, — дедим, ниҳоят, мақсадга ўтиб. — Ўшанақа гуруҳлардан бўлса ажабмас.

— Яхшигина ишлаб юрибди-ю, — деб тўнғиллади директор истамайгина.

— Кўза кунда эмас, кунида синади, домилла.

— Нима қилишим керак, ахир?

— Хужжатларини текшириш зарур.

— Синчиклаб қараганман, ҳаммаси бинойидеккина.

— Э, махсус текширув керак, масала, дипломи ҳақиқийми? Ростданам ўқиганми ё сотиб олганми?

Қалқонов муаллимнинг энсаси қотиб тўнғиллади:

— Домла Хуррамович, кимга зарил ортиқча ташвиш. Ана, зўр ишлаб юрибди-ку?!

— Сиз, ҳушёрликни бой беряпсиз. Бирор кор-ҳол бўлса бошингиз кетади-я?!

Қатор ижтимоий-сиёсий кўрсатмаларни пеш қилиб дадил-дадил талаб қилганимдан сўнг, ниҳоят, Қалқонов кўнди. Нажот Ғайбулланинг хужжатларини бир ҳафта-лик муддат билан қўлимга топширадиган бўлди.

— Домла Хуррамович, сизга ишондик, — деб зорланди директор. — Мени сарсон қилмай, ўзингиз текширтираверинг. Қари одамман...

Албатта-да. Кексаларимиз ҳурмат-иззатда бўлиши керак. Бу ёғини ўзимиз тўғрилаймиз.

Нажот Файбулланинг ҳужжатлари солинган сарғиш папка қўлга теккач, гўё унинг ўзи чангалимга тушгандек бошгинам мағрур кўтарилди. Кучимга куч, ақлимга ақл қўшилди. Ичимда бир сас текширувни дипломдан бошлаш кераклигини тинмай уқтирарди. Охири қалбимга кулок солдим. Бироқ мен ҳужжатни махсус идоралар орқали текширтириш ниятидан воз кечдим. Бирламчидан, улар жуда банд, фурсат топиб сўровнома, талабнома қилгунларича хийла вақт ўтади. Иккинчидан, янги муаллимнинг дипломидан қусур топилмаса шов-шув кўтарилиб, шарманда бўламан. Керак бўлса, асоссиз даъволар билан масъул кишиларни чалғитиб, вақтини ўғирлаганим учун бошимда ёнғоқ чақишади.

Мен пойтахтга ўзим бориб келишга қарор қилдим. Атиги беш-олти соатлик йўл. Шу баҳона ҳаво алмаштириб, у ёқ-бу ёқни томоша қилиб келаман. Жўнадим.

Вой-бў-ўй! Ана шаҳару мана шаҳар! Ана пойтахту мана пойтахт! Кўчаларда одам қайнайди. Кенг, текис йўлларда машиналар қатор-қатор, чинқириб елишади. Бозору дўқонлар, идора-ю маҳаллалар бир-биридан серҳашам, гўзал. Ишқилиб, пойтахти азим камина кўрмагандан бери жуда ўзгариб, серфайз, жозибадор бўлиб кетибди.

Мен ўтирган автобус кун пешиндан оққан бир пайтда етиб келди. Сон-саноксиз киракашларнинг хай-хайлашига қарамай тушасолиб ўзимни метрога урдим. Нажот Файбулланинг дипломида кўрсатилган институтнинг қаерда жойлашганини яхши биламан. Қийналмай топишга кўзим етади. Чин бўлмаса, биров-яримдан сўраб суриштираман. Қолган юмушлар осон. Институт раҳбариятига кирамиз. Керакли маълумотларни текшириб оламан. Мабодо, бахтга қарши, ҳаммаси жойида бўлса, гулдир-гуп. Қайтиб бораману директорга ҳужжатни қайтиб бераман. «Ҳозирча текширувчининг имкони йўқ экан», деб баҳона қиламан қўяман. Қолганини вақт кўрсатади.

Шундай таскинбахш хаёллар оғушида, одамлар издиҳомига аралашиб метро йўлагига кирган пайтим ким-

дир елкамга нуқиди. Қарасам, юз-кўзлари хушёрлик, салобат балқиб турган милиционер!

— Ака, хужжатларингизни бир кўриб қўяйлик, — деди у эҳтиром кўрсатиб.

— Хўп, командир, хўп.

Чўнтагимдан паспортимни чиқариб узатдим.

Милиционер хужжатимни очиб кўриб:

— Ортимдан юринг-чи, — деди. Хайрону дол ахволда посбонга эргашдим. Стол-стуллар қўйилган, электр чироғидан чароғон бир хужрага кирдик. Ичкарида яна бир милиционер алланималарнидир ёзиб-чизиб ўтирибди.

— Мана, яна биттаси!

Мен бошлаб борган посбон қўлидаги паспортимни шеригининг олдига ташлади.

Кўп ўтмай икки милиционер бири қўйиб бири олиб сўроққа тута кетди. Сўроқ-тергов жону дилим бўлса-да, айни чоғ посбонларга малолланиб-малолланиб жавоб бердим.

— Қаердан келдингиз?

— 41-посёлкадан.

— Нима иш қиласиз?

— Ўқитувчиман.

— Нима мақсадда келдингиз пойтахтга?

— Зарил бир иш. Вазирликка маслаҳатга чақирган!

— Вазирликка?! Маслаҳатга! Шикоят билан келганман, деб тўғриси айтиб қўя қолсангиз-чи. Ҳозир ҳеч ким осонликча пойтахтга оёқ босмайди. Ё бировнинг дастидан дод солиб келади, ё ўладиган касал, дўхтурга кўрсатиш керак.

— Мен тўғриси айтдим.

— Яхши... А, пойтахтда пропискасиз юриш мумкин эмаслигини биласизми?

— Билмайман. Чет эллик эмасман-ку, мумкиндир-е?

— Чет вилоятдансиз-ку?! Хуллас, гап бундай, биз сизни уч кунлик ҳибсда тутамиз. Яшаш жойингизга сўровнома жўнатамиз. Жавоб келгунча панжара ичида ўтириб турасиз. Мабодо ҳаммаси яхши бўлса, сизни шаҳардан чиқариб юборамиз. Кетаверасиз юртингизга.

Қарасам, посбонларнинг юз-кўзида ҳеч бир ҳазил-хузул аломати йўқ. Бири дарров қоғоз-қалам олиб аллақандай хужжат тўлдиришга киришди.

Беихтиёр қўлига ёпишдим.

— Укалар, хозироқ қайтиб кетаман! Илтимос, қоғоз-поғоз тўлдириб ўтирманглар.

— Қаршилик қилинмасин ўртоқ! — ёнимда тик турган милиционер кўлларимни силтаб ташлади. — Органга қаршилик қилмоқчимисиз?

Шу пайт эшикдан тагин бир коп-қора милиционер кириб келди. Унга кўзим тушди-ю қувончдан ирғишлаб туриб кетдим.

— Абрай?! Ўзингмисан, ука?

Ҳа, бу чиндан ҳам Қобил тракторчининг ўғли Абрай! Ўзимнинг шоғирдларимдан. Мактабни амал-тақал битиргач, прокурор бўлиш орзусида пойтахтга бош олиб кетган эди. Маъна учрашдик. Бошланиши чаккимас — резина таёғи ярашиб турибди, димоғи ҳам баланд.

— Ҳа, домилла, — деб кўришди Абрай мен билан. — Нима қилиб юрибсиз бу ёқларда.

Узоқ ҳол-аҳвол сўрашгач, шоғирдимга вазиятни тушунтирдим, аммо сир бой бермай, унга ҳам вазирликка келганимни айтдим.

Абрай норизо чимирилиб турган шерикларидан паспортимни олиб кўлимга тутқазаркан:

— Буларникиям хизматчилик-да, домилла, — деди. — Совуқни совуқ, иссиқни иссиқ демай кўриқчилик қилишади. Иш оғир, масъулиятли. Сиздай тушунган, жонкуяр биров-ярим фуқаролар кўярда-кўймай уч-тўрт танга тамаки пули ташлаб кетишади, меҳнатимизни қадрлашади-да. Баъзи бировлар эса...

— Албатта, албатта, — деб ўз ихтиёрим билан чўнтак ковлашга тушдим. — Биз баъзи бировлардан эмас, ука. Тинчлик-осойишталик учун қилинган хизмат тақдирланиши керак.

Абрай ва унинг шериклари мен узатган чойчақани олишдан қатъий бош тортишди. Бир амаллаб кўндирдим.

Собиқ шоғирд билан қуюқ хайрлашдик. У мени метро поездигача кузатиб қўйди.

Ишимнинг бу ёри осон ва силлиқ кечди. Нажот Файбулланнинг дипломида кўрсатилган институтни қийналмай топдим. Ҳойнаҳой фаришта-ю малойикалар мени етаклаб юришган экан. Институтнинг ўқув ишлари бўйича проректори мени илиқ кутиб олди.

Мақсадимни тушунтирдим:

— ...шуйтиб, дипломни би-ир текшириб келинг, деб

мени бу ёққа жўнатишди. Ўзингизга маълум, замон қалтис, дунё нотинч.

Сочу қош-киприклари оппоқ проректор мен узатган дипломни қўлига олар-олмас бош чайкади:

— Бунингиз қалбаки, ясама, домла. Юз фоиз ишонч билан айта оламан, қалбаки диплом. Бунақасини илгари ҳам кўрганмиз.

Қувончу ҳаяжонда кулоқларим шанғиллаб, томоқларим куруқшаб қолди.

— Йўғ-е... наҳотки... — дея оламан зўрға.

Проректор ёрдамчи ходимини чақирис, каминанинг илтимосига кўра, Нажот Файбуллага тегишли дипломнинг қалбаки, ясама эканлиги тўғрисида ёзма маълумот тайёрлашни тайинлади.

Бир соатлар чамаси вақт ичида иш битди! Чўнтагимда маълумотнома! Ҳовлиққанимдан пул бетига бормай киракаш ёллаб вокзалга опшиқдим. Хайрият, биз томонга юрар поезд ҳали кетиб улгурмаган экан. Шартта вагонларнинг бирига чиқиб олдим.

Поезд вилоят марказига эртаси куни чошгоҳ маҳали етиб келди. Хуллас тўппа-тўғри мактаб ховлисига кириб келганимда катта танаффусга атиги ўн дақиқача вақт қолган экан.

Шижоат билан «Ўқитувчилар хонаси»га кирдим. Хона тўридаги иш столида аллақандай хисоботлар билан овора Норхол Хушбоқова менга хангу манг тикилиб қолди.

— Тезда ўқитувчиларни йиғинг! — дедим тантана билан. — Анави Нажот Файбулланинг сири очилди! Фирт муттахам экан.

Мен ҳаяжону қувонч ичида Норхолнинг, нелар сўраганини, нелар деб жавоб берганимни эслай олмайман. Фақат бир оздан сўнг катта хатога йўл қўйганимни англаб етдим. Мен биратўла орган ходимларини бошлаб келиб, анави муттахамнинг қўлига кишан урдиришим керак эди. Ана шу ховлиқмалигимнинг оқибатидан Нажот Файбуллани қочириб қўйдик. У сири фош бўлганини сезди-ю, ими-жимида «Нексия»сига ўтириб жўнаб кетди. Шу-шу мактабимиздан унинг қораси ўчди. Эртаси куниёқ бўлиб ўтган воқеалар юзасидан тегишли идораларга ёзма маълумот бердим. Нажот Файбулла устидан жиноий иш қўзғашларини талаб қилдим. Ҳақиқат бор, истак ва талаблар инobatга олинибди. Мактабимизга икки марта терговчи келиб-кетди. Охирги ташрифида «тушун-

тириш хати» ёзишимизни буюриб кетган эканлар. Мана, бажону дил битиб қўйдик. Озгина нокамтарлик қилган ўринларимиз бўлса, узр. Мен ўз бурчимни ўтадим, холос. Бир қаллобликни фош қилганимдан, катта фалокатларнинг олдини олиб қолганимдан мамнунман, албатта. Тўғри, ҳамкасабалар орасида биров-ярим менга вижиниб, ўқрайиб қараётганлари ҳам учрайди. Бунинг ҳаммаси кўролмаслик, ичиқоралик оқибати. Шундай шарафли вазифани ёлғиз уддалаганим, машаққатларидан чўчимаганим ёқмаяпти уларга. Бироқ бошим баланд, кўкрагим тоғ, ғайрли нигоҳларни назар-писанд қилмайман. Чунки мен ўз ишимдан фахрланаман. Чунки мен тарих, ҳуқуқ дарслари, машойихлар таъкидлаганидек, келажак дарслари қўлида бўлган олий тоифали ўқитувчиман.

(Бошланғич синф ўқитувчиси Эшболта аканинг тушунтириш хати)

Мен бир кекса ўқитувчиман. Тавба, нимани ҳам тушунтиришим мумкин? Ҳаммаси тушдагидек, ё, ширин бир хаёлдагидек. Нажот Ғайбулла деган янги муаллим мактабимизда пайдо бўлди. Тупша-тузук йигит, одоб-ахлоқи ҳам жойида. Сал кейинроқ ўқитувчиликни ҳам қойилмақом дўндиришини кўрдик. Масалан, мен унинг қаллоблигидан сира хабарим йўқ. Хув, бир гал дарсликлар топиб келтирганда роса хурсанд бўлганман. Кўп ҳамкасабалар шу йигитнинг дуои жонини қилганмиз. У ташкил этган жуғрофия кабинетини айтмайсизми? Маориф мудирини Эркабоев мактабимизга ташриф буюрганида янги муаллим ясантирган хонани кўриб овзи очилиб қолган. «Эҳтиёт қилинлар, бизга жуда зарур бунақа кабинетлар», — деди. Шунинг учун ҳам мактаб директори жуғрофия кабинетига калладай қулф остирди. Жуғрофия дарслари бошқа синфхоналарда ўтиладиган бўлди. Нажот Ғайбулла махсус жиҳозлаган хонани ундан тортиб олиб қўйганига бир оз таажжубланди, холос.

«Меҳнатингизни юксак қадрлаяпмиз», дея уни овунтирган бўлди Қалқонов муаллим. Янги муаллим бошқа синфхоналарда ҳам бинойигина дарс ўта бошлади.

Эртаси куни, домла Хуррамович тарихий тўнтариш ясаган ўша кун директорнинг хонасида Қалқонов муаллим ва Норхол суҳбатлашиб ўтиришган экан.

— Эшболта ака, бу ёкка киринг, — деб чакириб қолди илмий мудира менга кўзи тушиб.

Кирдик. Ўтирдик.

— Домилла, — деб гап бошлади Қалқонов муаллим. — Озгина маслаҳатингиз керак. Нажот Файбуллага беш-олти соат биология дарси берсак, нима дейсиз? Шу баҳона биология кабинетини ҳам ясашиб олардик-да!

Норхол ҳам директорни қўллаб-қувватлади.

— Кўриб турибсиз, раҳбарларнинг кабинетларга эътибори кучли.

Уларнинг фикри менга ҳам ёкди. Оқ фотиҳа бердим.

Афсус, режалар барбод бўлди. Катта танаффус пайти Норхол ранги кути ўчганча ўқитувчиларни шошилинч мажлисга йиғиб юрган экан. Мен андак кечикиб кирдим.

«Ўқитувчилар хонаси» ҳамкасабалар билан лиқ тўла. Кимдир ўтирган, кимдир тик турган кўйи хангу манг қотиб қолган. Дераза ёнида Нажот Файбулла бўшашибгина турибди. Ўртада домла Хуррамович, мағрур, тантанавор киёфада, бир қўлини белига тираб, бир қўлини гоҳ-гоҳо хавода қиличдек сермаяпти.

— Қани, тушунтириб беринг-чи бизга, нега қалбаки диплом билан юрибсиз? Хукуматни, содагина жамоамизни лақиллатишга ким ҳуқуқ берди сизга, ким?! Асл ниятингизни айтинг. Қанақа жинойий гуруҳ билан ҳамкорсиз. Мақсад нима, мақсад?!

Домла Хуррамовичнинг қаҳрли хайқиригидан мактабнинг бетон деворлари ҳам зириллаб кетди. Йиғилганларнинг дами ичида. Хона ўртаси томон юраркан Нажот Файбулла чуқур-чуқур тин олди.

— Ҳа, менинг дипломим қалбаки, — дея гап бошлади у ўйчан киёфада. — Мен бу ҳақда ҳеч кимга айтолмасдим. Аввалги иш жойимда виждоним қийналиб сиримни директорга очиб қўйгандим. Балки мени тушунар, деган хаёлда эдим. Йўқ, айюҳаннос солиб ишдан қувиб юборишди. Лекин, мен... лекин мен мактабсиз турулмайман, болаларсиз яшай олмайман. Биламан, ишонмайсиз, аммо ҳақиқат шундай. Болалар кулгисининг жарангидан завқ оламан, уларнинг кўзлари, сўзлари беғубор. Илмдан болаларгина хайратланишади. Мурғак онгига, ўй-хаёлига кириб келган озгина янгилик ҳам жажжиларни чинакамига қувонтиради, чинакамига хаяжонлантиради. Уларнинг севинчига севинч, хайрати-

га хайрат қўшишдан-да ортиқ қандай бахт бор? Болаларнинг беғубор қалбида янгидан-янги дунё очувчи, кўнглига илм сеҳрини солувчи инсон — бу муаллимдир. Шу сабаб бу қутлуғ касб менинг эс-хушимни ўғрилаган. Шу сабаб ўқитувчилар сафига интилдим. Афсуски, ҳеч омадим юришмади. Уч-тўрт карра пединститут остонасидан қайтдим. Бошқа соҳа бўйича ўқишга мажбур бўлдим. Лекин барибир муаллимликнинг сеҳрли дунёси мени чорлайверди, охири, қалбаки дипломга куним қолди. Азиз устозлар — Нажот Ғайбулла қўлини кўксига қўйиб хангу манг қотиб турган ҳамкасаларга юзланди, унинг кўзларида жикқа-жикқа ёш айланар эди. — Азиз муаллимлар! Қисқагина фурсат бўлсада сизлар билан ёнма-ён ишлаганимдан, сизлар билан бир хаводан нафас олганимдан хурсандман. Сизлардан кўп нарсаларни ўргандим. Ирода, сабр-тоқат нелигини шу ерда билдим. Муаллим ҳаёти батамом жасорат, фидойилик экан! Шунча ташвишу таҳликага қўйганим учун ҳаммаларингиздан узр сўрайман.

Нажот Ғайбулла хона бурчагидаги илгакдан чарм камзулини, қундуз телпагини олиб кийди-да, эшик томон югурди.

— Насиб бўлса мен ҳали қайтаман, — деди у бўсағада тўхтаб, юз-кўзига синиқ бир табассум ёйилди. — Хужжатларимни тўғрилаб яна сафингизга қайтаман. Мени кутинг, азиз биродарлар!

Нажот Ғайбулла шахд билан чикиб кетди. «Ўқитувчилар хонаси»га оғир жимлик чўкди. Домла Хуррамович хануз ўртада керилиб турар, алланеларнидир зўр бериб режалаштирар эди.

— Об-бо, — дея пешонасига шапатилади у бир пайт. — Туллакни қочириб қўйдинг-ку?! Ҳаммамизни авраб кетди-я!! Мен ҳам бақадек қотиб қолибман!

Хона тўридаги стулида букчайибгина ўтирган Қалқонов муаллим ҳам зўрға тилга кирди.

— Қочиб гўрга борармиди, домилла Хуррамович. Қани, унинг хужжатларини бу ёққа беринг.

Бир пайт домилла Хуррамович типирчилаб қолди. Дераза токчаларига, стол устига жонсарак-жонсарак аланглади.

— Ия, қани унинг хужжатлари?! Ҳозиргина стол устида турганди-ку?! Ким кўрди сарик жилдли папкани?

Ўқитувчилар орасига ғала-ғовур, безовталиқ оралади.

— Нажот Ғайбулла олиб чиқиб кетди-ку! — овоз берди қай бир муаллим. — Рост, кўрдим. Ўзининг пап-касидир деб ўйлабман.

Домла Хуррамович гоҳ манглайига, гоҳ сонларига шапатилаб ҳануз хона бўйлаб чарх урарди.

— Ах, туллак! Хужжатларини опқочиб кетибди-ку?! Энди нима қиламиз-а? Қочиб қутилиб кетди-я! Из қолдирмай кетди-я!

— Домла, — дея уни жеркиб ташлади Норхол. — Ўзингизни босинг. Ана, қўлингизда дипломи қолибди-ку, намунча чирқиллайсиз?

Чиндан-да Нажот Ғайбулланинг сохта дипломи домла Хуррамовичнинг қўлида. Домла бир зум айюҳанносдан тийилиб, ўзича алланималарни чамалади-да, қалбаки хужжатни шоша-пиша чўнтагига солиб қўйди. Теварагига сирли бир кўз ташлаб тиржайди.

— Бўлари бўлди, бўёғи кўчди, — деб яна тилга кирди Қалқонов муаллим. — Шармандамиз чиқди. Энди у ер-бу ерда гапириб юрманглар бу воқеаларни. Биров-ярим қизиксиниб сўраса, янги муаллимга иш ёқмади, бошқа соҳага ўтиб кетди, деб қўяверинглар.

Ҳеч кимсадан садо чиқмади. Навбатчи шоша-пиша дарсга қўнғироқ чалди-ю ўқитувчилар бирин-кетин таркашди.

Аммо домилла Хуррамович чидаёлмай барибир органга хабар берган экан. Мана шу баҳона тушунтириш хати ҳам ёздик. Бор гап шу. Ҳаммаси тушдагидек, ҳаммаси хаёлдек...

• • •

— Қалай, Дело билан танишиб чиқдингизми? — деб сўради терговчи шоша-пиша хонага кираркан.

— Ҳа, фирт қаллоб экан-ку, бу Нажот Ғайбулла деганлари.

— Э, нимасини гапирасиз, ҳаммани бошлаб лақиллатган. Давлат хужжатини қалбакилаштиргани учун унга жиноят иши қўзғадик. Ким билади, тагин қанча хунари бор, аста-секин очилаверади-да. Менимча ҳам у бирор бир жиний тўда одами, беҳуда бу ерларга санғиб келмаган.

— Хали ўзи топилмадими?

— Ҳозирча йўқ. Анави муаллимларнинг лакмалигидан фойдаланиб, ҳужжатларини ҳам гум қилган. Жуда айёр экан, қойил. Оғзаки маълумотлар бўйича излаб юрибмиз ҳозирча. Қочиб қаерга ҳам борарди, барибир топамиз.

— Балки унинг паспорти ҳам қалбакидир? Балки Нажот Ғайбулла умуман бу ернинг одами эмасдир?

Терговчининг кўзига хавотир оралади.

— Йўғ-е, нафасингизни иссиқроқ қилинг-е, у ҳолда иш тоза чигаллашади.

• • •

Пойтахтга қайтдим. Бутун шууримни ғалати бир кайфият чулғаб олган эди.

«Нажот Ғайбулла қайтади, — деб ўйлардим нафасимни иссиқроқ қилиб. — Ҳужжатларини тўғрилаб, албатта қайтади. Ахир, у болаларсиз, болалар шундай муаллимсиз яшаёлмайди!..»

Мен автобус ўриндиғига ястаниб, ҳорғин кўз юмдим.